

Антоній і Клеопатра (переклад О. Грязнова)

Вільям Шекспір

В. Шекспір

АНТОНІЙ І КЛЕОПАТРА

Переклад Олександра Грязнова

ДІЙОВІ ОСОБИ

Марк Антоній,
Октавій Цезар,
Марк Емілій Лепід – триумвіри.
Секст Помпей.

Доміцій Енобарб,
Вентидій,
Ерос,
Скар,
Дерцет,
Деметрій,
Філон – прибічники Антонія.

Меценат,
Агриппа,
Долабелла,
Прокулей,
Тірей,
Галл – прибічники Цезаря.

Менас,
Менекрат,
Варрій – прибічники Секста Помпея.

Тавр – командувач армією Цезаря.
Кандій – командувач армією Антонія.
Силій – воєначальник у армії Вентидія.

Є в ф р о н і й – посол від Антонія до Цезаря.

А л е к с а с,
М а р д і а н,
С е л е в к,
Д і о м е д – придворні Клеопатри.

В і щ у н.
С е л я н и н.
К л е о п а т р а – цариця Єгипту.
О к т а в і я – сестра Цезаря, згодом дружина Антонія.
Х а р м і а н а,
І р а д а – служниці Клеопатри.
В о є н а ч а л ь н и к и, с о л д а т и, г і н ц і, о х о р о н ц і, с л у г и т а п р и д в о р н і.

Місце дії – у різних частинах Римської імперії.

Д І Я П Е Р Ш А

Сцена перша

Олександрія. Зала в палаці Клеопатри.
Входять Д е м е т р і й і Ф і л о н.

Ф і л о н
Наш полководець зовсім збожеволів.
Гарячий зір, який на власне військо
Він кидав гордовито, наче Марс,
Тепер не зводить він з очей циганських.
І груди силача, які в бою
Своїм шаленим подихом зривали
Всі застібки на панцирі сталюму,
Тепер перетворилися на міх,
Що студить запал смуглої коханки.
Дивись, вони ідуть.
Сурми. Входять А н т о н і й і К л е о п а т р а
з почетом. Євнухи обмахують царицю опахами.
І це – один
Із трьох стовпів, що підпирають Всесвіт!
Він став звичайним блазнем для повії.
Милуйся і навчайся!

К л е о п а т р а

Ти казав,

Що це - любов. Та чи вона велика?

А н т о н і й

Нікчемна та любов, що має міру.

К л е о п а т р а

Хотіла б знати, де її межа?

А н т о н і й

За обрієм існуючого світу.

Входить с л у г а Антонія.

С л у г а

Володарю, прийшли із Риму вісті.

А н т о н і й

Яка нудота! Що там? Говори.

К л е о п а т р а

Антонію, гінців послухай краще.

Ти Фульвію, можливо, прогнівив

Чи, може статись, жовторотий Цезар

Наказує тобі: "Зроби-но так:

Того царя змісти, того постав.

Виконуй, бо інакше покараю".

А н т о н і й

Що кажеш ти, кохана?

К л е о п а т р а

Це - не жарт.

Напевне, бути тут забороняють,

Або тебе усунули від влади.

Дізнайся, що Антонію велить

Його дружина Фульвія?.. ні, Цезар...

Вірніш - обоє. Вислухай гінців!

Ти червонієш - це на знак того,

Що ти боїшся Цезаря? Чи сором

За прочухан, який тебе чекає

Від Фульвії? – Покликати гінців!

А н т о н і й

Хай Рим пихатий змиють хвилі Тібра!
Нехай державні стіни упадуть!
Мій дім віднині тут. Всі царства – порох.
Земля – то гній. Однаково годує
Вона людей і скот. Мета життя
Лише в коханні.
(Обнімає Клеопатру.)
Довести беруся,
Що так ніхто й ніколи не кохав,
Як ти і я.

К л е о п а т р а

Приваблива брехня!
Та чи не ти, хто цю любов звеличив,
На Фульвії женився без любові?
Я не дурна, і знаю, що Антоній
Залишиться собою.

А н т о н і й

І завжди
Від Клеопатри в захваті він буде.
Але прошу: з любові до любові
І до її миттєвостей п'янкх,
Не тратьмо час на марні суперечки.
Хай кожна мить несе нам насолоду!
Яким розвагам вечір віддамо?

К л е о п а т р а

Послухаймо гінців.

А н т о н і й

Яка уперта!
Та гнівається, плаче чи сміється –
Все личить їй. Поривами її
Милуюсь я, захоплено й побожно. –
Які гінці? Я твій і тільки твій.
Удвох з тобою будемо блукати
По вулицях, вдивляючись у натовп.

Ходім, моя царице! Ти ще вчора
Цього бажала.
(до слуги)
Геть іди! Набрид.
Антоній і Клеопатра з почетом ідуть.

Д е м е т р і й
Як зневажає Цезаря Антоній!

Ф і л о н
Так, часом він не схожий сам на себе.
Не видно в ньому величі душі,
Яка йому властива.

Д е м е т р і й
Дуже жаль!
Підтверджує він цим плітки злостиві,
Що досягли вже Риму. Сподіваюсь,
Він завтра буде іншим. Прощай!

Ідуть геть.

Сцена друга

Там же. Кімната в палаці.
Входять Х а р м і а н а, І р а д а, А л е к с а с і в і щ у н.

Х а р м і а н а. Сонцесяйний Алексасе, найсолодший Алексасе, найпречудовіший Алексасе, найдосконаліший Алексасе! Де ж той віщун, якого ти так вихваляв цариці? Мені нестерпно хочеться дізнатися хоч щось про майбутнього чоловіка, який, за твоїми словами, буде під вінком ховати свої роги!

А л е к с а с
Віщуне!
В і щ у н
Я увесь до ваших послуг.

Х а р м і а н а
Це ти - віщун? Ти той, хто знає все?

В і щ у н

Не все, та в книзі таємниць природи
Я декілька сторінок прочитав.

А л е к с а с

(до Харміани)

Хай він погляне на твою долоню.

Входять Е н о б а р б і с л у г и.

Е н о б а р б

(до слуг)

Несіть вечерю і вина побільше:

За Клеопатру вип'ємо його.

Х а р м і а н а

Дай, чоловіче добрий, добру долю.

В і щ у н

Передбачаю я, а не даю.

Х а р м і а н а

То передбач для мене щось хороше.

В і щ у н

Краса твоя в майбутньому зросте.

Х а р м і а н а. У товщину?

І р а д а. Ні, на старість ти почнеш прикрашатися.

Х а р м і а н а. Тільки б не прикраситися зморшками!

А л е к с а с. Будьте шанобливими. Не сердіть його віщунство!

Х а р м і а н а. Тихше!

В і щ у н

Закоханою будеш ти частіше,

Ніж будеш ти коханою сама.

Х а р м і а н а. Це ми ще побачимо! Краще я буду розпалювати печінку вином, ніж любов'ю.

А л е к с а с. Не перебивайте його, дайте послухати.

Х а р м і а н а. Провісти мені краще щось дивне. Хай одного дня я вийду заміж за трьох царів і тут же овдовію. Хай в п'ятдесят років я народжу немовля, якого буде боятись навіть Ірод Іудейський. Або пообіцяй, що я стану дружиною Октавія Цезаря і, таким чином, стану рівною своїй господині.

В і щ у н

Ти маєш пережити Клеопатру.

Х а р м і а н а. Оце чудово! Довголіття для мене солодше винних ягід.

В і щ у н

В минулому ти мала більше щастя,

Аніж тебе в майбутньому чекає.

Х а р м і а н а. Тоді схоже на те, що мені не дочекатися видатних нащадків. Скільки ж я народжу синів і дочок?

В і щ у н

Якби твоїм бажанням по утробі,

То народила б ти мільйон дітей.

Х а р м і а н а. Іди геть, дурню! Вибачаю тобі лише тому, що ти не людина, а чаклун.

А л е к с а с. А ти думала, що про твої бажання знає тільки твоя постіль?

Х а р м і а н а. Ні, зажди! Тепер погадай Іраді.

А л е к с а с. Ми всі хочемо знати, що на нас чекає.

Е н о б а р б. Що чекає сьогодні мене і багатьох із вас, я знаю. Ми нап'ємось до безтями.

І р а д а. За лініями цієї руки можна передбачити тільки одне: цнотливе життя.

Х а р м і а н а. Так само, як за високою водою Нілу можна передбачити... недорід.

І р а д а. Та замовкни, розпуснице, не берись віщувати.

Х а р м і а н а. Якщо волога долоня не віщує плодovitості, то я не вмію і за вухом почухати. – Наворожи їй, будь ласка, щось звичайнісіньке.

В і щ у н

Із нею вас одна чекає доля.

І р а д а. Але яка? Розкажи детальніше.

В і щ у н. Я все сказав.

І р а д а. Невже я ні на волосину не щасливіша за неї?

Х а р м і а н а. А якщо й щасливіша на волосину, то де б ти хотіла, щоб вона виросла?

І р а д а. Тільки не в носі мого чоловіка.

Х а р м і а н а. Хай нас врятує небо від непристойних здогадок! Ну, а тепер Алексас, його майбутнє. Всемогутня Ізидо! Зроби так, щоб він одружився з кульгавою. І щоб вона вмерла, а він знайшов ще кращий скарб. І так далі, поки найбільша погань проведе його, регочачи і танцюючи, до могили після того, як він стане сто раз рогатим. Добра Ізидо, почуй мою молитву! Відмов мені в чомусь іншому, тільки не в цьому. Прошу тебе, мило-сердна Ізидо!

І р а д а. Амінь. Ласкава богине, почуй нашу молитву! Прикро бачити порядного чоловіка, одруженого з розпусницею, та ще більш прикро дивитися на негідника, якому не наставили роги. А тому, милостива Ізидо, відплати йому за всі заслуги, хоч би для дотри-мання пристойності.

Х а р м і а н а. Амінь.

А л е к с а с. Ні, ви послухайте! Якби від них залежало зробити мене рогатим, вони б з радістю вийшли на вулицю торгувати собою, щоб цього досягти.

Е н о б а р б
Тихіше! Йде Антоній.

Х а р м і а н а
Ні, – цариця.
Входить К л е о п а т р а.
К л е о п а т р а
Антонія не бачив, Енобарбе?

Е н о б а р б
Не бачив.
К л е о п а т р а
Він не був тут?

Х а р м і а н а
Ні, не був.
К л е о п а т р а
Збирався він сьогодні веселитись, –
І раптом Рим ненависний згадав.
Ти чуєш, Енобарбе?

Е н о б а р б
Що, царице?
К л е о п а т р а
Знайди його і приведи сюди.
А де Алексас?

А л е к с а с
Тут. А ось Антоній.

Входять А н т о н і й, г о н е ц ь і почет.

К л е о п а т р а
І не погляну. Всі за мною йдіть.

Клеопатра, Енобарб, Алексас, Ірада,
Харміана, віщун і слуги виходять.
Г о н е ц ь
Призвідницею Фульвія була.

А н т о н і й

І брат мій Люцій відповів війною?

Г о н е ц ь

Так. Та вони невдовзі помирились,
Щоб разом проти Цезаря піти.
А Цезар в першій сутичці розбив їх
І змусив із Італії тікати.

А н т о н і й

Щось гірше є іще?

Г о н е ц ь

Гіркі звістки
Гінцю завжди загрожують бідой.

А н т о н і й

Коли несеш їх дурню й боягузу.
Усе кажи. Що сталося – не змінить.
Найгірша правда, – навіть і про смерть, –
Мені дорожча лестоців порожніх.

Г о н е ц ь

Є справді неприємність: Лабієн
З парфянським військом перейшов Євфрат
І вторгнувся у Азію. Знамена
Його усюди мають переможно
Від Сирії до Лідії, в той час...

А н т о н і й

Коли Антоній, – хочеш ти сказати, –
Чомусь загруз в Єгипті?

Г о н е ц ь

Тріумвіре!

А н т о н і й

Пряміше! Не пом'якшуй поговор.
Як в Римі називають Клеопатру,
Так і кажи. І докоряй мені,
Як Фульвія сердито докоряє.
Мої гріхи мені перерахуй
Без застережень, прямо і правдиво,

Бо потування плодить бур'яни,
А душу нам прополюють докори.
Тепер іди.

Г о н е ц ь

Скоряюся наказу.

(Іде геть.)

А н т о н і й

Що сповіщають нам із Сікіону?

П е р ш и й с л у г а

Гей, хто із Сікіону? Де гонець?

Д р у г и й с л у г а

Він тут, чекає виклику.

А н т о н і й

Хай зайде. –

Пора, якщо я ще не божевільний,

Звільнитися з єгипетських кайданів. –

Входить д р у г и й г о н е ц ь.

А ти мені що скажеш? Говори.

Д р у г и й г о н е ц ь

Твоя дружина Фульвія померла.

А н т о н і й

Де?

Г о н е ц ь

В Сікіоні. Ось докладний опис

Її хвороби і поточних справ.

(Подає листа.)

А н т о н і й

Іди.

Другий гонець виходить.

Пішла душа її велика,

І сам цього бажав я. Та чому

Ми повернути хочемо минуле,

Яке з презирством відкидали геть,

А те, що нині нам приємне, раптом

Стає таким огидним? О, коли б

Могла підняти мертву із могили

Рука, що не підтримала її!
Мені померла знов близькою стала...
Пора мені покинути чаклунку,
А то накличе власна бездіяльність
Сто тисяч бід на голову мою. –
Гей, Енобарбе!
Входить Е н о б а р б.
Е н о б а р б
Що мені накажеш?

А н т о н і й
Потрібно звідси забиратись геть.
Е н о б а р б. Але це уб'є наших жінок. Для них будь-яка суворість – смертельна. А якщо
вже ми поїдемо – перемруть всі, як одна.
А н т о н і й. Мені потрібно їхати.
Е н о б а р б. Якщо вже це так необхідно, то хай помирають. Було б жаль даремно
жертвувати ними, та коли йдеться про важливу справу, усім їм ціна – ламаний гріш.
Клеопатра перша помре на місці, як тільки почує про це. Вона разів зо двадцять
помирала на моїх очах за менших підстав. Вона помирає залюбки, – як видно, в смерті є
для неї щось схоже на любовні обійми.
А н т о н і й. Вона дивовижно хитра.
Е н о б а р б. О ні! Всі її поривання – найщиріші прояви найчистішої любові. Мало
сказати, що її зітхання – вітер, сльози – дощ. Ні, таких ураганів і злив не відмічав жоден
календар. Це не хитрість. А якщо хитрість, то Клеопатра керує бурями не гірше, ніж
сам Юпітер.
А н т о н і й. Краще б я ніколи не бачив її!
Е н о б а р б. Як можна про це жалкувати? Якби ти її не побачив, то прогавив би одне з
чудес світу. Якщо б це щастя не випало на твою долю, довелося б вважати, що ти
мандру-вав даремно.
А н т о н і й. Фульвія померла.
Е н о б а р б. Що?
А н т о н і й. Фульвія померла.
Е н о б а р б. Фульвія?
А н т о н і й. Померла.
Е н о б а р б. Ну що ж, принеси богам вдячну жертву. Коли їх божественності
заманеться забрати дружину, то чоловікові слід утішатися думкою, що знайдуться
кравці, які йому зшиють новий одяг замість старого ганчір'я. Коли б у світі не існувало
інших жінок, то втрата Фульвії була б серйозним лихом. Але твою біду можна
виправити: замість старої буде нова спідниця. Краще натри очі цибулею, щоб
заплакати з такого приводу.
А н т о н і й. Я повинен розплутати ті вузли, що Фульвія зав'язала в Римі.

Е н о б а р б. А як же те, що ти зав'язав у Єгипті? Як буде виплутуватись Клеопатра, якщо ти будеш розплутуватись далеко звідси?

А н т о н і й

Доволі жартів. Передай наказ
Моїм воєначальникам. Я сам
Причини невідкладного від'їзду
Цариці поясню і попрощаюсь.
Смерть Фульвії – лише одна з подій,
Які мене додому викликають.
Обізнані мені писали друзі,
Щоб в Рим я повернувся без затримки.
Заволодівши морем, Секст Помпей
На Цезаря повстав. А наш народ,
Який мінливий у своїй любові
І за заслуги цінить лиш померлих,
Всі батькові чесноти приписав
Невизначному сину. І Помпей,
Який сильніший іменем і військом,
Ніж мужністю і славою солдата,
Піднесений юрбою, як герой.
Загрозу для держави в ньому бачу.
У ній щось потаємне визріває.
Це щось – уже не мертвий кінський волос,
Хоча іще змією він не став.
Тож передай, щоб почет готувався
Невдовзі відпливати.

Е н о б а р б

Передам.

Ідуть геть.

Сцена третя

Там же. Інша кімната.

Входять К л е о п а т р а, Х а р м і а н а,
І р а д а і А л е к с а с.

К л е о п а т р а

Де він?

Х а р м і а н а

Його не бачила я нині.

К л е о п а т р а

(до Алексаса)

Дізнайся, де він, з ким, що робить він?

Та пам'ятай – тебе не посиляли.

Якщо сумний, скажи, що я танцюю,

Якщо веселий, – хвора я, скажи.

Іди вже, та скоріше повертайся.

Алексас виходить.

Х а р м і а н а

Мені здається, це – невірний шлях,

Якщо його кохаєш ти, царице,

Щоб викликать у відповідь любов.

К л е о п а т р а

Що маю я, по-твоєму, робити?

Х а р м і а н а

Йому дай волю і не супереч.

К л е о п а т р а

Дурна порада. Це – найкращий спосіб,

Щоб втратити його.

Х а р м і а н а

Хоч не дражни.

Не можемо ми гаряче кохати

Чоловіків, що викликають страх.

Входить А н т о н і й.

Ось і Антоній.

К л е о п а т р а

Як мені погано!

А н т о н і й

(на бік)

Не знаю, як сказати їй про це.

К л е о п а т р а

(до Харміани)

Ходімо звідси – я боюся впасти.

Цей біль тривати вічність не повинен,

Всьому на світі настає кінець.

А н т о н і й

Моя неперевершена царице!

К л е о п а т р а

Прошу, не наближайся!

А н т о н і й

Що з тобою?

К л е о п а т р а

Твій погляд обіцяє гарну вість.

Що у листі законної дружини?

До неї повернись. Не варто їй

Було тебе від себе відпускати.

Хай знає: не тримаю я тебе –

Не владна я. Ти тільки їй належиш.

А н т о н і й

Богам відомо...

К л е о п а т р а

Жодної цариці

Не зраджували досі так ганебно!

Та я чекала зради.

А н т о н і й

Клеопатро!

К л е о п а т р а

Хоч ти у свідки закликав богів,

Коли мені у вірності поклявся,

Чи я могла повірити тому,

Хто Фульвію так безсоромно зрадив?

Безумство – піддаватися спокусі

Клятвoporушних вуст.

А н т о н і й

Моя царице!

К л е о п а т р а

Не треба. Не шукай красивих слів.

Скажи - прощай, і все. Іще недавно,
Коли у мене дозволу просив ти
Лишитись тут, - ти красномовним був.
В моїх очах тоді ти бачив вічність,
Блаженством був цілунок губ моїх,
Я вся була небесною. Такою
Лишилась я і нині. Отже ти,
Ти, воїн, найвеличніший у світі,
До того ж - найвеличніший брехун.

А н т о н і й

Зажди...

К л е о п а т р а

Якби була я чоловіком,
Ти б оцінив відвагу єгиптян.

А н т о н і й

Послухай-но, царице. Викликають
Мене до Риму невідкладні справи,
Та серце залишаю я тобі.
В Італії уособиці і безлад.
Відрізав Рим від моря Секст Помпей.
В країні двоєвладдя. У народі
Велике невдоволення росте.
Помпей, який був вигнаний із Риму,
Тепер для невдоволених - герой,
Як спадкоємець батькової слави.
Усюди нарікають на застій
І прагнуть змін. Є ще одна причина,
Що виправдати може мій від'їзд:
Смерть Фульвії.

К л е о п а т р а

Хоч я і легковірна,
Та все ж казкам дитячим не повірю.
Невже вона померла?

А н т о н і й

Так, царице.
З цього листа дізнаєшся сама
Про заколот, який вона вчинила,

А також – де померла і коли.

К л е о п а т р а

Так ось яка в Антонія любов!

Де смуток? де розкаяння? де сльози?

Смерть Фульвії показує мені,

Як смерть мою ти сприймеш незворушно.

А н т о н і й

Не будемо сваритись. Зрозумій:

Я так зроблю, як ти мені порадиш.

Тобі клянуся животворним сонцем,

Що я твоїм слугою і солдатом

Поїду звідси. Мир або війна –

Все буде так, як ти мені накажеш.

К л е о п а т р а

(до Харміани)

Ослаб шнурки на сукні... Ні, не треба!

То враз охопить слабість, то відхлине,

Немов любов Антонія.

А н т о н і й

Повір,

Володарко моя, палкій любові,

Яка уміє вірність берегти!

К л е о п а т р а

Так, Фульвія підтвердила б цю вірність.

Заплач за нею нишком і скажи,

Коли з тобою будемо прощатись,

Що плачеш ти, бо розлучатись жаль.

Зумієш ти зворушливо зіграти

Цю сцену щиросердної брехні.

А н т о н і й

Моє терпіння лусне. Припини!

К л е о п а т р а

Зіграв ти непогано. Міг би й краще.

А н т о н і й

Клянусь мечем!..

К л е о п а т р а

Так? І щитом? Чудово.

Та все ж таки – це не межа мистецтва.

Погляньмо, Харміано, як уміє

Біситися цей римський Геркулес.

А н т о н і й

Прощай, моя царице!

К л е о п а т р а

Мій герою!

Дозволь мені сказати ще два слова.

Нас розлучає доля... ні, не те!

Ми так кохали... знов не те, не те!

Ти знаєш... Що хотіла я сказати?

Забута я, тому й забула все.

А н т о н і й

Якби я сам не знав, яке безглуздя

Належати тобі, вважав би я,

Що втілюєш ти все безглуздя світу.

К л е о п а т р а

Нелегко Клеопатрі в самоті

Носити це безглуздя біля серця.

Пробач: усе, що втілене в мені,

Ніщо, коли тобі воно немиле.

Якщо вже звідси відкликає честь,

То будь глухим до відчаю цариці.

Нехай боги тобі допомагають.

Хай увінчає лаврами твій меч

Жадана перемога. Хай удача

Перед тобою стелеться покірно.

А н т о н і й

Прощай! Ми будем разом у розлуці.

Лишившись тут, ти будеш у мені,

Як я – в тобі, в далекій стороні.

Пора у путь!

Ідуть геть.

Сцена четверта

Рим. Дім Цезаря.

Входять О к т а в і й Ц е з а р з листом у руці,
Л е п і д та слуги.

Ц е з а р

Поглянь, Лепіде, і переконайся,
Що гудити великого співбрата
Мені не злісний норів мій велить.
Ось що нам пишуть із Олександрії:
Він тільки вудить рибу та пиячить.
Тепер не більше мужності у ньому,
Ніж в Клеопатрі, хоч її жіночість
Відома всім. Насилу він прийняв
Моїх гінців і навіть не спитав
Про тих, із ким він в Римі ділить владу.
Як бачиш, уособлює в собі
Він слабкості і пристрасті ганебні.

Л е п і д

Та вади не затьмарюють його
Блискучих переваг. Так чорне небо
Підсилює лиш блиск нічних світил.
Скоріше він успадкував пороки,
Аніж набув; не сам він їх обрав,
Він тільки не спромігся їх зректися.

Ц е з а р

Поблажливий ти дуже. Хай не гріх
Валятися на ліжку Птоломея,
Держави дарувать за вдалий жарт,
З рабами пити з чаші кругової,
Зчиняти бійки з набродом смердючим,
По вулицях тиняючись удень.
Припустимо, це вибачити можна, –
Хоча кого б воно не сплямувало?

Своєю легковажністю Антоній
Відповідальність переклав на нас.
Якби він лиш дозвілля присвятив
Пияцтву і розпусті, ще нічого.
Але безславно витрачати час,
Який зове його, як барабан,
На захист підупалої держави!
Його карати треба, як хлопчиська,
Який про свій обов'язок забув.
Входить г о н е ц ь.
Л е п і д
Ось ще новини.

Г о н е ц ь
Цезарю великий!
Усі накази виконані. Вісті
Ти матимеш з кордонів щогодини.
Помпей – господар моря. Разом з ним
Тепер усі, хто Цезаря бояться.
До нього невдоволені біжать,
Про тебе розповсюджуючи брехні.

Ц е з а р
Я іншого, по-правді, й не чекав.
Давно відомо: той народу милий,
Хто не досяг ще остаточно влади.
Володаря ж не люблять за життя,
Стає він знов кумиром після смерті.
Любов юрби, як водорості в морі:
Жбурляє їх мінлива течія
Туди й сюди, допоки не згниють.

Г о н е ц ь
Заволоділи морем два пірати –
Менас і Менекрат. Їх кораблі
Постійно борознять морські простори
І чинять на Італію набіги.
Всі мешканці морського узбережжя
Залякані піратами на смерть,
Лиш молодь закликає дати опір.
Не вийде в море жоден корабель,

Щоб там легкою здобиччю не стати.
Та більше, аніж силою своєю,
Страшні пірати іменем: Помпей!

Ц е з а р
Антонію, пора! Опам'ятайся!
Гульню свою розпутну припини!
Коли, убивши Гірція і Пансу,
Тікав ти із Модени, довелось
Тобі не раз терпіти спрагу й голод.
Зманіжений з дитинства, ти зумів,
Немов дикун, їх витримати стійко.
Тобі траплялось пити кінську сечу
Або таку болотну каламуть,
Якою би погребували звірі.
Неначе олень взимку, кору їв,
Не відмовлявся ти від вовчих ягід,
А в Альпах, кажуть, їв жахливе падло,
Якого інші бачить не могли.
Не хочеться соромити тебе,
Бо витерпів ти всі випробування
Так мужньо, як належить вояку,
Що навіть щоки в тебе не запали.

Л е п і д
Так, жаль його.
Ц е з а р
Якби його хоч стид
Примусив повернутися до Риму.
Та нам пора узятися до зброї.
Військову раду скликати потрібно.
Від зволікання виграє Помпей.

Л е п і д
Лиш завтра буду, Цезарю, я знати,
Які морські і сухопутні сили
У мене є.
Ц е з а р
Я про свої також
Дізнаюся до завтра. Прощай.

Л е п і д

Якщо нові відомості одержиш
Із наших рубежів, то сповісти.
А поки що прощай.

Ц е з а р

Не сумнівайся,
Я знаю свій обов'язок. Бувай!

Ідуть геть.

Сцена п'ята

Олександрія. Зала у палаці Клеопатри.
Входять К л е о п а т р а, Х а р м і а н а,
І р а д а і М а р д і а н.

К л е о п а т р а

Послухай, Харміано!

Х а р м і а н а

Що, царице?

К л е о п а т р а

Дай мандрагори випити мені.

Х а р м і а н а

Навіщо?

К л е о п а т р а

Хочу спати безпробудно,
Аж поки не повернеться Антоній.

Х а р м і а н а

Ти забагато думаєш про нього.

К л е о п а т р а

Не думати - це зрадити його.

Х а р м і а н а

Навряд, моя царице.

К л е о п а т р а

Мардіане!

М а р д і а н

Чим євнух догодити може вам?

К л е о п а т р а

О, тільки не своїм писклявим співом!

Мені не мило все, на що ти здатний.

Який щасливий ти, що ти – скопець:

Тобі нема до чого пориватись.

Чи знаєш ти, що означає пристрасть?

М а р д і а н

Так, знаю.

К л е о п а т р а

Справді? Дивно...

М а р д і а н

Не на ділі.

Не здатний я до пристрасних утіх,

Та пристрасть не чужа мені. Я мрію

Про те, що Марс з Венерою робив.

К л е о п а т р а

Послухай, Харміано, як вважаєш –

Де зараз він? Що робить мій Антоній?

Як думаєш, сидить він чи стоїть?

Чи пішки йде, чи скаче на коні?

Щасливий кінь! Яка це насолода –

Його вагу відчути на собі!

Пишайся тим, що ходиш під Атлантом,

Захисником всього людського роду,

Який півсвіту підпира плечем.

Він зараз каже... А можливо, шепче:

"Де ти, моя єгипетська зміючко?" —

Мене він так ласкаво називав.

О ні, навіщо пити цю отруту?

Як може пам'ятати він мене,

Обпечену гарячим сонцем півдня,

Усю у зморшках від прожитих літ?

О, я колись була шматочком ласим,

Коли ще тут лобастий Цезар був!
Помпей Великий не помітив смерті,
Коли життя в очах моїх шукав.

Входить А л е к с а с.

А л е к с а с
Привіт тобі, володарко Єгипту!

К л е о п а т р а
Ти зовсім на Антонія не схожий,
Та ти з ним був, і, ніби позолота,
Від спілкування залишився слід.
Ну, як мій незрівнянний Марк Антоній?

А л е к с а с
Останнє, що зробив він перед тим,
Як передав мені оцю перлину, -
Притис її до вуст. Його слова
В моїй душі залишаться навіки.

К л е о п а т р а
Я хочу чути їх.

А л е к с а с
Він проказав:
"Великій єгиптянці передай
Перлину цю, що римлянин суворий
Їй посилає, - скромний подарунок.
Але крім того він до ніг її
Повергне згодом незліченні царства.
Весь Схід тоді підвладний буде їй".
Він скочив у сідло, і кінь могутній
Мої слова іржанням заглушив.

К л е о п а т р а
Сумний він був при цьому чи веселий?

А л е к с а с
Як день, коли ні холодно, ні жарко,
Він був ані веселий, ні сумний.

К л е о п а т р а

Оце людина! Бачиш, Харміано,
Як він себе обачливо тримав:
Не був сумним, щоб не смутити друзів,
Не був веселим, ніби говорив,
Що радість він залишив у Єгипті.
Чудова суміш радості і суму!
Йому ніхто не може бути рівним. –
Моїх гінців до нього ти зустрів?

А л е к с а с

Так, зустрічав. Не менше двадцяти.
Навіщо їх так часто посилати?

К л е о п а т р а

Той день, коли йому не напишу,
Хай буде найнещаснішим для світу!
(до Харміани)
Подай мені паперу і чорнила.
(до Алексаса)
За звістку і дарунок щиро вдячна.
Ні, Цезаря кохала я не так.

Х а р м і а н а

О, Цезар доблесний!

К л е о п а т р а

Та подався ним.
Скажи – Антоній мужній!

Х а р м і а н а

Мужній Цезар!

К л е о п а т р а

Ізидою клянусь, що розіб'ю
До крові губи, як іще посмієш
Із Цезарем Антонія рівняти:
Він незрівнянний, кращий за усіх.

Х а р м і а н а

Пробач за те, що пісню заспівала
На твій колишній лад.

К л е о п а т р а

Тоді була

Я зовсім недосвідчена, незріла.

Була холодна кров моя тоді.

Ходім. Подай паперу і чорнила.

Гінця я буду слати за гінцем,

Хоч би й безлюдним став увесь Єгипет.

Ідуть геть.

Д І Я Д Р У Г А

Сцена перша

Мессіна. Дім Секста Помпея.

Входять озброєні П о м п е й, М е н е к р а т
і М е н а с.

П о м п е й

Якщо боги і справді справедливі,

Хай допоможуть в справедливій справі.

М е н е к р а т

У їх затримці, доблесний Помпею,

Не слід вбачати повної відмови.

П о м п е й

Та поки ми благаємо богів,

Втрачає цінність те, про що ми молим.

М е н е к р а т

Собі на шкоду молимо ми часто,

Та мудро відмовляють нам боги.

Їх глухота нерідко нас рятує.

П о м п е й

Мене чекає успіх, бо народ

До мене схильний. Я – володар моря.

Моя могутність, наче молодик,

Зростає, наближаючись до повня.

Антоній обжирається в Єгипті,

Бенкети він не кине для війни.
Октавій Цезар, жадібний до грошей,
Прихильників втрачає, а Лепід
Обом їм лестить, хоч обох не любить,
Бо їхню зверхність відчуває він.

М е н а с
Лепід і Цезар повели в похід
Чимале військо.

П о м п е й
Звідкіля ці вісті?
Вони брехливі.

М е н а с
Сильвій запевняє.

П о м п е й
Йому приснилось. Цезар і Лепід
Антонія чекають, і обидва
Ще й досі в Римі. – Хвойдо Клеопатро!
Хай від любовних чарів знов розквітнуть
Вуста твої, зів'ялі передчасно!
Нехай твоя підступність і краса
З'єднаються, щоб втримати гульвісу!
Занур його в пияцтво безпробудне!
Принадами із кухні Епікура
Дражни його пересит, і нехай
Він честь від ненажерливості згубить
У сні й розпусти.
Входить В а р р і й.
Варрію, ти з чим?

В а р р і й
Зі звісткою останньою: Антоній
З хвилини на хвилину буде в Римі.
В дорозі він уже багато днів.

П о м п е й
Для мене це – найгірша новина
З усіх звісток. – Не думав я, Менасе,

Щоб наш гульвіса одягнув шолом
І втрутився у цю дрібну війну.
Він вдвічі у військовому мистецтві
Уміліший за спільників своїх.
Тож можемо гордитися, що нами
Відірваний ласун і ненажера
Від дивних Клеопатриних принад.

М е н а с

Не думаю, що Цезар і Антоній
Знайдуть порозуміння. Адже брат
Антонія і Фульвія – дружина –
Із Цезарем недавно воювали,
Хоч він до цього їх не підмовляв.

П о м п е й

Як знати нам? Чи змусить їх забути
Свої незгоди наша ворожнеча?
Коли б їм не загрожували ми,
Вони б, немов собаки, перегризлились.
Причин для цього досить. Та дізнатись,
Чи справді їх помирить небезпека,
Доволі важко. Тож незгоди їх
У розрахунок брати нам не варто.
Поблажок не вигадуймо собі,
Щоб сили всі віддати боротьбі.
Ходімо всі.
Ідуть геть.

Сцена друга

Рим. Дім Лепіда.

Входять Е н о б а р б і Л е п і д.

Л е п і д

Зробив би ти нам послугу велику,
Коли б свого начальника схилив
Триматися спокійно й миролюбно.

Е н о б а р б

Схилю, щоб залишався сам собою.
Якщо його будь-чим розсердить Цезар,

Нехай Антоній, голову задерши,
На нього гаркне голосно, як Марс.
Юпітером готовий присягнутись,
Що сам я задля зустрічі такої
Навмисне не голив би бороди.

Л е п і д
Тепер не час нам зводити рахунки.

Е н о б а р б
Для цього час годиться будь-який.

Л е п і д
Але дрібне повинне поступатись
Великому.

Е н о б а р б
Буває, що дрібне
Важливіше для згоди, ніж велике.

Л е п і д
Не гарячкуй і не роздмухуй сварки. –
Та ось іде Антоній.

Входять А н т о н і й і В е н т и д і й.
Е н о б а р б
Так. І Цезар.
Входять Ц е з а р, М е ц е н а т і А г р и п п а.
А н т о н і й
(до Вентидія)
Закінчим справи тут і – на парфян!

Ц е з а р
(Меценату)
Спитай Агриппу, я про це не знаю.

Л е п і д
Шановні друзі! Поєднала нас
Мета така важлива і висока,
Що всі незгоди треба нам забути.
Покажемо поблажливість свою!

Запеклі суперечки про дрібниці
Не вилікують рани застарілі.
Тому, шановні друзі, вас прошу
Торкатися болючих місць в розмові
Щонайм'якіше.

А н т о н і й
Правильні слова.
(Жестом вітає Цезаря.)
Якби були ми навіть ворогами,
Я б перед боєм так тебе вітав.

Ц е з а р
Вітаю із поверненням до Риму!

А н т о н і й
Спасибі.
Ц е з а р
Сядь.
А н т о н і й
Ти перший.
Ц е з а р
Ну, як хочеш.
Сідають.

А н т о н і й
Я чув, що ти засуджував мене
За вчинки, що тебе не зачіпали?

Ц е з а р
Смішним я був би, сердячись на тебе
Через дрібниці, а іще смішнішим,
Якби почав засуджувати вчинки,
Що зовсім не стосуються мене.

А н т о н і й
Як ти дививсь на те, що я в Єгипті?

Ц е з а р
Так само, певне, як дивився ти
На те, що я у Римі. В тому разі,
Коли б ти у Єгипті замишляв

Якісь підступні дії проти мене,
То це було б мені не все одно.

А н т о н і й
Що значить – замишляти?

Ц е з а р
Чи потрібно
Це роз'яснити? Брат твій і дружина
Повстали проти мене. В цій війні
Їх кличем бойовим був: Марк Антоній!

А н т о н і й
Неправда це, бо іменем моїм
Брат Люцій і не думав прикриватись:
Я вірогідні свідчення зібрав
Від тих, хто воював в твоєму війську.
Хіба мій брат, пішовши проти тебе,
Не зазіхав на нашу спільну владу?
І я про це тобі уже писав.
Якщо ти дуже хочеш посваритись,
То оберімо краще інший привід,
А цей, боюсь, зметав ти нашвидку.

Ц е з а р
Мене ти зобразив несправедливим,
І саме цим виправдуєш себе.

А н т о н і й
О ні, я переконаний, що здатний
Ти міркувать розумно й справедливо.
Чи міг би я, товариш твій і спільник,
Підбурювати брата до війни,
Яка б могла зламати наш порядок?
Що ж до дружини, то тобі бажав би
Колись дружину з норовом таким.
Третину світу ти тримаєш в шорах,
А спробував би стримати її!

Е н о б а р б. Якби всім нам по такій дружині! Можна б з ними ходити на війну!

А н т о н і й

Я, Цезарю, жалкую, що повстання,
Яке супроти тебе підняли
Нестриманість дружини й марнославство,
Тут наробило клопоту тобі.
Та чим я міг тобі допомогти?

Ц е з а р

Тобі писав я, та в Олександрії
Займався ти бенкетами своїми,
І ти листа мого не прочитав.
Гінця мого, не вислухавши, вигнав.

А н т о н і й

Без дозволу до мене він удерся.
Я перед тим якраз давав обід
Для трьох царів і тямив небагато.
Назавтра сам покликав я гінця,
Що вчинок мій немудрий вибачає.
Не варто нам і говорить про це,
Шукай для сварки іншої причини.

Ц е з а р

Ти клятву ту, що дав мені, порушив,
У чім не звинуватиш ти мене.

Л е п і д

Ну, Цезарю...

А н т о н і й

Облиш його, Лепіде!
Хай каже все, що хоче. Честь моя
Підозр його ніскільки не боїться. –
Ти говорив, що я порушив клятву...

Ц е з а р

...допомогти за першої вимоги
І словом, і ділами. Я просив,
А ти відмовив.

А н т о н і й

Кажучи точніше,
Не виявив належної уваги.
Такі були часи... Немов дурман,
Кохання затуманило свідомість.
У чому винен, – каюсь. Цим зізнанням
Я не принижу гідності своєї,
Могутності також не похитну.
Можливо, я причетний мимоволі
До заколоту Фульвії: вона
Мене хотіла вирвати з Єгипту.
Тоді прошу пробачити мене
У межах, що для гідності прийнятні.

Л е п і д
Це благородно.

М е ц е н а т
Краще припиніть
Минулі обговорювать незгоди.
Було б доцільно зовсім їх забути,
А особливо зараз.

Л е п і д
Справедливо.
Е н о б а р б. Коротше кажучи, позичте один одному хоч трохи приязні, щоб повернути
цей борг, коли зникне навіть згадка про Помпея. Тоді вам нічого буде робити, от і
гризіться собі на здоров'я.
А н т о н і й
Замовкни. Ти – лиш воїн, і не більше.

Е н о б а р б
Я і забув, що правда очі коле.

А н т о н і й
Базікати доволі. Помовчи.

Е н о б а р б
Ну добре, я – німий, неначе камінь.

Ц е з а р
Хоч грубий він, та рацію він має.

Без єдності нам друзями не бути.
Якби я знав, де є такий обруч,
Що нас з'єднати може нерозривно,
То я за ним пішов би на край світу.

А г р и п п а
Дозволь сказати, Цезарю, мені.

Ц е з а р
Кажі, Агриппо.

А г р и п п а
В тебе є сестра,
Октавія, що вище всіх похвал.
А віднедавна – удовець Антоній.

Ц е з а р
Агриппо, зупинись! Коли б почула,
Що кажеш ти, цариця Клеопатра,
Тобі б дісталось за твої слова.

А н т о н і й
Я не жонатий, Цезарю. Тому
Дозволь Агриппі висловити думку.

А г р и п п а
Щоб друзями зробити вас навіки,
Щоб укріпити братство, а серця
З'єднати нерозривними зв'язками,
Хай візьмуть шлюб Октавія й Антоній.
Краса їй забезпечує права
На чоловіка, кращого між смертних,
А доброта й цнотливість вихваляють
Промовистіше будь-яких похвал.
Породичавшись, зміцните довіру.
Не збурить вас бувальщина ніяка,
Як небилиці збурюють тепер.
Тоді любов Октавії до вас
Примусить до взаємної любові
І забезпечить вам загальну приязнь.
Пробачте за сміливість. Ці слова –

Не балачки, а зрілі міркування.

А н т о н і й

Що скаже Цезар?

Ц е з а р

Хай Антоній перший

Відкриє, що він думає про це.

А н т о н і й

Чи має владу уладнати справу

Агриппа, як скажу: "Хай буде так"?

Ц е з а р

Агриппа має Цезареву згоду

І Цезареву владу над сестрою.

А н т о н і й

Не зміг би я, напевне, і в-ві сні

Можливість цю щасливу відхилити.

Дай руку, брате Цезарю! Віднині

Хай братство нас єднає і веде

До здійснення величних наших планів.

Ц е з а р

Ось ця рука дає тобі сестру,

Яку ніхто з братів у цьому світі

Міцніше не любив, як я люблю.

Тож бережи її, як запоруку

Єднання сил, сердець і володінь.

Нехай любов панує поміж нами.

Л е п і д

Хай буде так!

А н т о н і й

Та особисто я

З Помпеем воювати не збирався.

Зробив мені він послугу велику.

Щоб він мене невдячним не вважав,

Помпею я подякую спочатку,

А потім вже війну оголошу.

Л е п і д

Нам треба поспішати. Як не ми,
То сам він нападе на нас раптово.

А н т о н і й

А де стоїть він?

Ц е з а р

На Мізенським мисі.

А н т о н і й

На суходолі скільки в нього сил?

Ц е з а р

Багато, і вони весь час зростають.
На морі ж він – володар повновладний.

А н т о н і й

Я чув про це. Зустрітись з ним пора.
Та до початку наших дій військових
Закінчимо з одруженням моїм.

Ц е з а р

Охоче. Для знайомства із сестрою
Тебе я просто зараз відведу.

А н т о н і й

Іди, Лепіде, з нами.

Л е п і д

Неодмінно.
Мене й хвороба стримать не змогла б.

Сурми. Цезар, Антоній і Лепід ідуть геть.

М е ц е н а т. Друже Енобарбе! Ласкаво просимо до Риму!

Е н о б а р б. Милий Меценате, правиця Цезаря! – Мій безцінний друже Агриппо!

А г р и п п а. Доблесний Енобарбе!

М е ц е н а т. Яке щастя, що все так добре уладналося! – А ви, здається, непогано

провели час у Єгипті?

Е н о б а р б. І не кажи. Ми вставали так пізно, що сонцю було соромно за нас; а пиячили, доки ніч не блідла від зніжковіння.

М е ц е н а т. Чи це правда, що на сніданок подавали по вісім смажених кабанів, і це на дванадцять персон?

Е н о б а р б. Це для нас було як мошка для орла. Перепадали і кращі шматочки.

М е ц е н а т. Якщо вірити тому, що кажуть, Клеопатра – надзвичайна красуня?

Е н о б а р б. Вона заволоділа серцем Марка Антонія з першої зустрічі на ріці Кідні.

А г р и п п а. Вона і справді була тоді чудова, чи очевидець, від якого я чув про це, трохи перебільшив?

Е н о б а р б. Зараз розкажу.

Той корабель, що ніс її рікою,

Подібний променистому престолу,

Палав на водах Кідну. Пломеніла

Із кованого золота корма.

До парусів із пурпуру духмяних

Горнувся вітер, мліючи з кохання.

Під звуки флейт торкались срібні весла

Води ріки, що струменіла вслід,

Закохана у дотики ласкаві.

Не описати у словах царицю.

Вона одна, прекрасніша Венери, –

Хоча і та – красуня неземна, –

Лежала під парчевим балдахіном.

І хлопчики, неначе Купідони,

Повільним рухом довгих опахал

Її обличчя ніжне обвівали;

Від цього не тьмянів її рум'янець,

А тільки розгорявся ще сильніш.

А г р и п п а

Щасливчик же Антоній!

Е н о б а р б

Наче німфи,

Прислужниці, схиляючися низько,

Ловили кожен погляд, кожен жест.

Одна із них стояла за стерном;

В руках у інших, вправних і проворних,

Так і снували снасті корабля.

На берег з нього пахощі незнані

Доносив вітер. Мешканці міські,
Відчувши їх, збігалися до річки.
Спустів майдан базарний, на якому
На троні перед натовпом сидів
Антоній незворушний. Він лишився
З повітрям наодинці, що, напевне,
Помчало би назустріч Клеопатрі,
Якби була можлива пустота.

А г р и п п а

Воістину, оце так єгиптянка!

Е н о б а р б

Коли вона причалила, гінців
Послав Антоній, щоб її просити
До нього на бенкет; але вона
Відповіла, що личило би гостем
Йому у неї бути, а не їй.
Наш ввічливий Антоній, що ніколи
Відмовити не міг у чомусь жінці,
Спочатку поголився десять раз,
А потім на бенкет пішов до неї,
І серцем поплатився там за все,
Що пожирав захоплено очима.

А г р и п п а

Оце так жінка! Навіть Юлій Цезар,
І той в її постелі поміняв
Меч на орало, й віддано трудився.

Е н о б а р б

Раз на моїх очах півсотні кроків
По вулиці пробігти їй прийшлось.
Перехопило дихання у неї,
І рот її з трудом ловив повітря.
Та те, що всіх псує, було у ній
Природним і прекрасним невимовно.
М е ц е н а т
Тепер її Антоній, певне, кине.

Е н о б а р б

Антоній? Та нізащо! І не ждіть.
Над нею час не владний. Не наскучить
Різноманітність ласк її палких.
Тоді як пересичують всі інші,
Вона тим більше збуджує жагу,
Чим час до задоволення коротший.
Вона розгул зуміла піднести
До висоти служіння, чим здобула
Повагу у єгипетських жерців.

М е ц е н а т
Та все ж, коли краса, тверезий розум
І доброчесність можуть принести
Жаданий мир в Антонієве серце, –
Октавія йому – небесний дар.

А г р и п п а
Ходімо вже. – Шановний Енобарбе,
Прошу тебе, прийми мою гостинність,
Допоки будеш тут.

Е н о б а р б
Спасибі, друже.

Ідуть геть.

Сцена третя

Рим. Дім Цезаря.
Входять Ц е з а р, А н т о н і й, О к т а в і я
і почет.

А н т о н і й
Обов'язки мої й державні справи
Час від часу нас можуть розлучати.

О к т а в і я
Під час розлуки буду я богів
За успіх твій навколішках молити.

А н т о н і й

Тож на добраніч, Цезарю. Пліток,
Які мене ганьблять, не слухай більше. –
Октавіє, ти також. Я грішив,
Та все давно минуло. На добраніч.
Спокійної вам ночі.

Ц е з а р
На добраніч.
Цезар і Октавія ідуть геть.
Входить в і щ у н.
А н т о н і й
Ну як? Скучаєш, певне, за Єгиптом?

В і щ у н
Якби ж то ти не приїздив туди!
Якби ж то звідтіля я не поїхав!

А н т о н і й
Не міг би ти причину пояснити?

В і щ у н
Не можу передати у словах,
Та відчуваю: треба нам в Єгипет.

А н т о н і й
Скажи мені, хто буде нагорі
Велінням долі: я чи Цезар?

В і щ у н
Цезар.
Тримайсь від нього якомога далі.
Твій захисник небесний, геній твій,
Могутній, нездоланний і безстрашний
Тоді, коли немає поблизу
Ще й Цезарського генія; та поруч,
Пригнічений, він завжди торопіє.
Від Цезаря тримайся оддалік.

А н т о н і й
Нікому ані слова!

В і щ у н

Розумію.

Нікому ні півслова не скажу.

Ти в кожній грі із Цезарем програєш.

Твій блиск тьмяніє в променях його.

Повторюю: твій геній торопіє

З ним поруч, та могутній оддалік.

А н т о н і й

Іди! Скажи, нехай Вентидій прийде.

Віщун виходить.

Пора йому в похід. – Це випадковість

Чи ні, та має рацію віщун,

Бо навіть кості Цезарю покірні.

У кожній грі змагатися несила

Умінню із удачею його.

Ми кинем жереб – Цезар переможець.

У півнячих боях мого бійця

Завжди його боєць перемагає,

І б'ють моїх його перепели.

В Єгипет! Я одруженням бажав

Зміцнити мир, та щастя все ж – на Сході.

Входить В е н т и д і й.

А, ось і ти, Вентидію. Ти мусиш

Негайно виступати на парфян.

Ходімо. Я вручу тобі наказ.

Ідуть геть.

Сцена четверта

Там же. Вулиця.

Входять Л е п і д, М е ц е н а т і А г р и п п а.

Л е п і д

Мене не треба далі проводити.

До власного начальства поспішіть.

А г р и п п а

Як тільки попрощається Антоній

З Октавією, рушимо в похід.

Л е п і д

Зустріти сподіваюсь вас у латах,
Які обом вам личать. Добра путь!

М е ц е н а т

Напевне, ми скоріше, аніж ти
Досягнемо Мізен.

Л е п і д

Нагальні справи
Примушують мене іти в обхід.
Тож днів на два пізніше я прибуду.

М е ц е н а т і А г р и п п а

(разом)

До зустрічі, Лепіде!

Л е п і д

Прощавайте.
Ідуть геть.

Сцена п'ята

Олександрія. Зала в палаці.

Входять К л е о п а т р а, Х а р м і а н а, І р а д а
та А л е к с а с.

К л е о п а т р а

Я б музику послухала. Вона –
Насущний хліб закоханих.

У с і

Музики!

Входить є в н у х М а р д і а н.

К л е о п а т р а

Ні, не потрібно їх. – Давай-но краще
Кататимемо кулі, Харміано!

Х а р м і а н а

Болить рука. Он з євнухом зіграй.

К л е о п а т р а

І справді, чи не все одно для жінки,
Хто – дівчина чи євнух – твій партнер?
Зумієш, Мардіане?

М а р д і а н

Постараюсь.

К л е о п а т р а

Хто віддано старається, – хоч марно, –
Поблажливість старанням заслужив.
Ні, грати я не хочу! Дайте вудку!
Під музику ми будемо на річці
Ловити краще красноперих риб.
Як підчеплю якусь із них за зябра
Та витягну з води її, то буду
Антонієм ту рибку уявлять
І говорить йому: "Ага, спіймався!"

Х а р м і а н а

Було багато сміху, – пам'ятаєш? –
Як об заклад побилися ви з ним,
Хто більше з вас на вудочку спіймає;
І витягнув, святкуючи, Антоній
Здохлятину, яку твій водолаз
Так спритно на гачок йому повісив.

К л е о п а т р а

В той день мій сміх – о незабутній день! –
Антонія доводив до нестями.
В ту ніч мій сміх зробив його щасливим.
А вранці з ним я пила, напоїла
І одягла в жіночий мій убір.
Сама ж оперезалася мечем,
Який його уславив при Філіппах.
Входить г о н е ц ь.
Гонець із Риму? Швидше напої
Відрадными звітками спраглі вуха!

Г о н е ц ь

Царице! О царице!

К л е о п а т р а

Він загинув?

Як скажеш "так", то ти мене уб'єш.

Якщо ж ти скажеш, що живий Антоній,

Що вільний він, що хороше йому, -

Ось золото, ось жилки на руці,

Які колись з тремтінням цілували

Царі царів.

Г о н е ц ь

Так, хороше йому.

К л е о п а т р а

Ось золото. Але ж ми і про мертвих

Говоримо: "Їм хороше". Якщо

Так треба розуміть твої слова,

Я золото розплавлене в горлянку

Звелю тобі залити за брехню.

Г о н е ц ь

Послухай-но, царице.

К л е о п а т р а

Говори.

Та добру звістку я не жду від тебе.

Якщо живий Антоній і здоровий,

Чому похмурий вигляд маєш ти?

Якщо приніс біду, тоді навіщо

Людина ти, а не одна із фурій

Зі зміями навколо голови?

Г о н е ц ь

Царице, хочеш слухати мене?

К л е о п а т р а

Тебе, здається, я прибити хочу.

Якщо ж ти скажеш, що живий Антоній,

Здоровий він, що Цезар дружить з ним,

Я перлами обсипати звелю
Тебе за це.
Г о н е ц ь
Живий він і здоровий.

К л е о п а т р а
Чудово.
Г о н е ц ь
Мир і злагода між ним
І Цезарем.

К л е о п а т р а
І це прекрасна звістка.

Г о н е ц ь
Вони - хороші друзі.

К л е о п а т р а
Розраховуй
На щедрю нагороду.

Г о н е ц ь
Та одначе...

К л е о п а т р а
"Одначе"? Ось слівце, що все псує.
"Одначе" — смерть хорошому початку.
"Одначе" — той палач, що заступає
Злочинцю шлях на волю. Тож кажи
Відразу все, хороше і погане.
Антоній дружить з Цезарем, - сказав ти, -
Він вільний і здоровий. Чи не так?

Г о н е ц ь
Він вільний? Ні, я так не говорив.
З Октавією зв'язаний він міцно.

К л е о п а т р а
З Октавією? Чим?

Г о н е ц ь

Їх спільним ліжком.

К л е о п а т р а
Я зараз знепритомнію.

Г о н е ц ь
Антоній
Узяв із нею шлюб.

К л е о п а т р а
А щоб ти здох!
(Збиває гінця з ніг.)

Г о н е ц ь
Царице, пощади!

К л е о п а т р а
Що ти сказав?
(Б'є його.)
Геть, рабе ненависний! Бо тобі
Волосся вирву, виколю очиці!
(З силою трясє його.)
Залізним прутком будеш ти побитий,
У казані живцем тебе зварю!

Г о н е ц ь
Царице, пощади! Не я вінчав їх,
Я лиш прибув зі звісткою сюди.

К л е о п а т р а
Скажи, що це брехня, і я тобі
Дам володіння, славу і посаду.
Я все прощу. Ти розгнівив мене,
А я тебе ударила – ми квити.
Одержим ти скарби, які тобі
Не снились і в-ві сні.

Г о н е ц ь
Він одружився.

К л е о п а т р а

Мерзотнику! Ти надто довго жив.
(Вихоплює кинджал.)

Г о н е ц ь
За що, царице? Чим я провинився?
(Тікає геть.)

Х а р м і а н а
Царице, зупинись! Прийди до тями.
Гонець не винен. Він - лише гонець.

К л е о п а т р а
Хіба лиш винних блискавка вбиває?
Хай в нільських водах згине весь Єгипет!
Хай птахи перетворяться на змії! -
Верніть сюди раба! Хоч я безумна, -
Не укушу його. Верніть гінця!

Х а р м і а н а
Він зляканий.

К л е о п а т р а
Його не зачеплю я.
Харміана виходить.
Я й так об нього руки забруднила,
Але у всьому винна я сама.
Повертається Харміана з гінцем.
Іди сюди, не бійся. Пам'ятай:
Носить погані вісті - небезпечно.
Хороша новина нехай кричить
Хоч сотнею слухняних язиків,
Без слів погану звістку відчують.

Г о н е ц ь
Я виконав обов'язок, і тільки.

К л е о п а т р а
Він одружився? Більше, ніж є,
Зненавидіть тебе я не зумію,
Коли мені ти знову скажеш: "так".

Г о н е ц ь

Так, одружився він.

К л е о п а т р а

Щоб ти пропав!

Знов за своє?

Г о н е ц ь

Брехати я не смію.

К л е о п а т р а

Правдивий рабе, краще б ти збрехав!

Хай пів-Єгипту стане нільським дном,

Гадючником мерзенним! – Забирайся! –

Хоч би ти був красивий, мов Нарцис, –

Для мене ти потвора. Він жонатий?

Г о н е ц ь

Царице, пощади!

К л е о п а т р а

Він одружився?

Г о н е ц ь

Пробач, що не принижую тебе

Жаданою, покірною брехнею.

Антоній взяв з Октавією шлюб.

К л е о п а т р а

Той, хто приніс про чорний злочин звістку,

Хіба і сам не злодій? – Геть! Іди!

Твої обнови римські, продавець,

Мені не по кишені. Залишайся

Із ними і скоріше розорися.

Гонець іде геть.

Х а р м і а н а

Володарко, змирися і терпи.

К л е о п а т р а

Я Цезаря великого ганьбила,

Щоб догодить Антонію.

Х а р м і а н а

І часто.

К л е о п а т р а

За це мені і дяка. Підем звідси.

Я падаю... Ірадо! Харміано!..

Здається, відпустило. – Дожени,

Алексасе, гінця і розпитай

Все про Октавію: який у неї вік,

Який у неї норов і обличчя?

А ще, якого кольору волосся?

Мені дослівно перекажеш все.

Алексас виходить.

Навіки розпрощатись!.. Ні, не хочу!

То він мені Горгоною здається,

То образ Марса знов приймає він.

(до Мардіана)

Нехай спитає у гінця Алексас,

Який у неї зріст. – О, Харміано,

Не говори, та пожалій без слів. –

Ведіть мене тепер до спочивальні.

Ідуть геть.

Сцена шоста

Поблизу Мізенського мису.

Входять під звуки труб і барабанів, на чолі
своїх військ з одного боку П о м п е й і М е н а с,
з іншого – Ц е з а р, А н т о н і й, Л е п і д,
Е н о б а р б і М е ц е н а т.

П о м п е й

Заручниками з вами обмінявшись,

Ми можемо тепер поговорити.

Ц е з а р

І ми також почать з переговорів

На думці мали. Через це тобі

Послали пропозиції письмові.

Вони, можливо, твій шляхетний меч,

Що підняла на нас твоя образа,

Переконають повернутись в піхви
І допоможуть відіслать додому
Цвіт сіцилійських юнаків, щоб їм
Даремно не загинути у битві.

П о м п е й

Скажіть мені, намісники богів,
Володарі над Всесвітом безкрайнім,
Невже не дочекається на помсту
Великий батько мій, коли живі
І син його, і друзі? Юлій Цезар,
Чий привид Брут побачив при Філіппах,
В особах ваших месників знайшов.
Але чому наважився і Кассій,
І совість римлян – благородний Брут
З десятком інших змовників гарячих
Скривавити величний Капітолій?
Вони хотіли, щоб не міг один
Стояти над всіма. Така ж мета
Була і в мене, як збирав я флот,
Що нині пінить неспокійне море.
Мені він допоможе покарати
Невдячний Рим за злочини, що скоїв
Він проти батька.

Ц е з а р

Ти не гарячкуй.

А н т о н і й

І не лякай нас флотом. Ми готові
З тобою позмагатись і на морі.
На суші нашу силу знаєш сам.

П о м п е й

Іще б не знати! Ти заволодів
На суходолі навіть домом батька.
Але зозуля гнізд собі не в'є.
Тому живи, допоки не прогнали.

Л е п і д

Усе це не до діла. Як же ти

Поставився до наших пропозицій?

Цезар

Про це повинні говорити ми.

Антоній

Просити ми не будемо. Тверезо

Ти обміркуй всі вигоди свої.

Цезар

І те, що ти одержиш, як захочеш

Для себе забагато.

Помпей

Ви мені

Готові дати в повне володіння

Сіцилію й Сардинію. А я

Звільнити мушу море від піратів,

А також хлібом постачати Рим.

Такі умови спільної угоди,

Щоб нам без бою мирно розійтись?

Цезар, Антоній і Лепід

(разом)

Такі умови наші.

Помпей

Ну, так знайте:

Я думав їх прийняти без вагань,

Та Марк Антоній тут мене розсердив. –

Хоч тим, що нагадаю про заслуги,

Я їх применшу, все ж дізнайся ти:

Коли твій брат на Цезаря піднявся,

Сіцилія притулок надала,

Антонію, для матері твоєї.

Антоній

Про це я чув, Помпею. І безмірно

Тобі я вдячний.

Помпей

Що ж, потисни руку.

Я не чекав тебе зустріти тут.

А н т о н і й

М'які постелі Сходу, аж занадто.
Якщо мене від сну ти розбудив,
То, безперечно, це мені на користь.

Ц е з а р

Коли востаннє бачив я тебе,
Ти іншим був, Помпею, ти змінився.

П о м п е й

Карбує доля зморшки на чолі,
Та серце їй моє не підкорити.

Л е п і д

Ми раді знов зустрітися з тобою.

П о м п е й

Я також радий. Згоди досягли ми.
Тепер належить скласти договір,
Поставити всі підписи й печатки.

Ц е з а р

Це перш за все, Помпею.

П о м п е й

Перед тим,
Як розійтись, влаштуємо бенкети,
Щоб кожного належно вшанувать.
А з кого починати - жереб скаже.

А н т о н і й

Я перший.

П о м п е й

Ні, Антонію, чекай.
За жеребом чи перший, чи останній
Ти будеш, ми належне віддамо
Вигадливим єгипетським наїдкам.
Я чув, що Юлій Цезар розжирів

Від частувань тамтешніх.

А н т о н і й

Забагато

Ти чув, Помпею.

П о м п е й

Я не мав на думці

Нічого, що образило б тебе.

А н т о н і й

І не сказав образливого теж.

П о м п е й

Так чув я. А ще мені казали,

Що нібито приніс Аполлодор...

Е н о б а р б

Нехай приніс. Та що тобі до того?

П о м п е й

Приніс він що?

Е н о б а р б

Приніс він у мішку

Із постіллю до Цезаря царицю.

П о м п е й

Я упізнав тебе. Ну, як живеш?

Е н о б а р б

Здається, непогано, раз чотири

Чекають нас попереду бенкети.

П о м п е й

Дай руку: я не ворог твій. В боях

Хоробрості твоєї я дивувався.

Е н о б а р б

Не відчував до тебе я любові,

Але хвалив, бо подвиги твої

Моїх похвал багато голосніші.

П о м п е й

А я тебе хвалю за прямоту. –

Прошу усіх зійти на борт галери.

Ц е з а р, А н т о н і й та Л е п і д

(разом)

Показуй нам дорогу.

П о м п е й

Щиро прошу.

Усі, крім Енобарба і Менаса, ідуть.

М е н а с (на бік). Твій батько, Помпею, ніколи не уклав би такої угоди. (До Енобарба)

Ми нібито зустрічались?

Е н о б а р б. Здається, в морі.

М е н а с. Напевне, так.

Е н о б а р б. Ти прославився морськими подвигами.

М е н а с. А ти – сухопутними.

Е н о б а р б. Це похвально, коли мене хвалять. Втім, не можна заперечити, що я дещо здійснив на суші.

М е н а с. А я – на морі.

Е н о б а р б. Хоча деяких своїх подвигів ти, напевне, і сам би зрікся. Ти – майстер морського розбою.

М е н а с. А ти – сухопутного.

Е н о б а р б. Тут вже моя черга зрікатися. Дай руку, Менасе. Якби наші очі мали права суддів, вони могли б зараз взяти під варту двох розбійників, що братаються.

М е н а с. Хоч би чим сплямували себе руки, обличчя у всіх людей чесні.

Е н о б а р б. Тільки не обличчя красивих жінок.

М е н а с. Нічого дивного. Саме обличчями вони і крадуть серця.

Е н о б а р б. Ми прийшли сюди, щоб битися з вами.

М е н а с. Жаль, що доведеться змагатися лише в пияцтві. Сьогодні Помпею судилося веселитись на похороні власного щастя.

Е н о б а р б. Боюсь, що йому вже не воскресити щастя, хоч як би він його оплакував.

М е н а с. Де вже там! А ми й не чекали, що Марк Антоній прибуде сюди. Чи правда, що він одружився з Клеопатрою?

Е н о б а р б. Сестру Цезаря зовуть Октавією.

М е н а с. Так. Вона була дружиною Гая Марцелла.

Е н о б а р б. А тепер вона дружина Марка Антонія.

М е н а с. Що ти кажеш?

Е н о б а р б. Те, що ти чуєш.

М е н а с. Тоді він і Цезар зв'язані навіки.

Е н о б а р б. Якби я був віщуном, не наважився б це передрікати.

М е н а с. Так, цей шлюб уклала скоріше політика, ніж любов.

Е н о б а р б. Згоден. Ось побачиш: ці пута, замість того щоб скріпити їх дружбу, стануть для неї зашморгом. Октавія благочестива, холодна і неговірка.

М е н а с. Хто не побажає собі такої дружини?

Е н о б а р б. Той, хто сам не такий – Марк Антоній. Він повернеться до своїх єгипетських ласощів. Тоді зітхання Октавії роздмухають гнів Цезаря. І чим міцніше вони зв'язані, тим болючішим буде розрив. Антоній шукатиме кохання там, де його залишив, бо женився він на вигоді.

М е н а с. Можливо. Та чи не піти і нам на галеру? Хочу випити за твоє здоров'я.

Е н о б а р б. Я підтримаю. В Єгипті ми привчили до цього наші горлянки.

М е н а с. Ходімо.

Ідуть геть.

Сцена сьома

На борту галери Помпея, поблизу Мізеньського мису.

Музика. Входять кілька с л у г з винами і солодощами.

П е р ш и й с л у г а. Вони ідуть сюди. Дехто з цих могутніх дубів ледве тримається на своєму корінні; подує вітерець – і повалить їх.

Д р у г и й с л у г а. Лепід червоний, як рак.

П е р ш и й с л у г а. В нього зливають усі недопитки.

Д р у г и й с л у г а. Як тільки хтось із них наступить іншому на мозоль, Лепід кричить: "Та досить вам!" І гасить сварку, що готова спалахнути, вином.

П е р ш и й с л у г а. Їх-то він мирить, але сам у непримиримому розладі зі своїм тілом.

Д р у г и й с л у г а. Ось що значить затесатися поміж великих людей, не маючи не те права. Яка користь від важкого списа, якщо ти його не піднімеш? Така сама, як від нікчем-ної тростини.

П е р ш и й с л у г а. Потрапити до обраного кола людей і нічого в ньому не значити – все одно, що бути діркою замість ока і спотворювати обличчя.

Сурми. Входять Ц е з а р, А н т о н і й, П о м п е й, Л е п і д,

А г р и п п а, М е ц е н а т, Е н о б а р б, М е н а с та інші воєначальники.

А н т о н і й

Там позначають слід на пірамідах

Щорічного розливу нільських вод.

Низька вода – ознака недороду.

Чим вищий Ніл, тим кращий урожай.

Коли вода спадає, землероби

Родючий мул засіюють зерном.

А там вже недалеко і до жнив.

Л е п і д. Чув я, що у вас там водяться дивовижні гади.

А н т о н і й. Водяться, Лепіде.

Л е п і д. Ваші єгипетські гади заводяться у вашому єгипетському багні від променів вашого єгипетського сонця. Як наприклад, крокодили.

А н т о н і й. Правильно.

П о м п е й (до Лепіда). Сядьмо і випиймо! – За здоров'я Лепіда!

Л е п і д. Я вже не дуже... Але ще можу за себе постояти.

Е н о б а р б. Хіба що рачки.

Л е п і д. Ні, я справді чув, що ці пірамеї Птоломіда – гідні подиву споруди. І не заперечуйте, — я сам це чув.

М е н а с

(тихо до Помпея)

Помпею!

П о м п е й

(тихо до Менаса)

В чому справа? Говори.

М е н а с

(тихо)

Залиш гостей і вийди на хвилину.

Я маю щось сказати.

П о м п е й

(тихо)

Зачекай.

(голосно)

Я п'ю, Лепіде, за твоє здоров'я!

Л е п і д. А що то за штука – крокодил?

А н т о н і й. Зовні він схожий сам на себе. В довжину не довший, а в товщину не товщий. Рухається на власних лапах. Харчується тим, що їсть. Коли здохне, то тхне, а душа його переходить в іншу істоту.

Л е п і д. Якого він кольору?

А н т о н і й. Свого власного.

Л е п і д. Цікавий гад.

А н т о н і й. Що й казати. А слюзи у нього мокрі.

Ц е з а р. Чи задовольнить його такий опис?

А н т о н і й. Сподіваюсь, задовольнить, якщо до нього додати усі чаші, які влив йому в

горло Помпей. А як ні, то це дійсно ненаситна утроба.

П о м п е й

(тихо до Менаса)

Відстань! Чого ти хочеш? Відчепись!

Не час нам шепотітися.

(голосно)

Де чаша?

М е н а с

(тихо)

Чи я того не вартий, щоб піднявся

З-за столу ти і вислухав мене?

П о м п е й

(тихо)

Ти, певне, з глузду з'їхав. В чому справа?

Помпей і Менас відходять на бік.

М е н а с

(тихо)

Я віддано служив тобі завжди.

П о м п е й

(тихо)

Так, ти служив мені. Продовжуй далі.

(голосно)

Чому ви стихли, друзі?

А н т о н і й

Гей, Лепіде!

Ти ніби у пісках сипучих в'язнеш.

Тримайся!

М е н а с

(тихо)

Хочеш стати неподільним

Володарем над світом?

П о м п е й

(тихо)

Не дочув.

М е н а с

(тихо)

Володарем над світом хочеш стати?

П о м п е й

(тихо)

Як це можливо?

М е н а с

(тихо)

Тільки побажай,

І, хоч яким нікчемним я здаюся,

Тобі я подарую цілий світ.

П о м п е й

(тихо)

Ти п'яний?

М е н а с

(тихо)

Я не випив ані краплі.

Помпею, побажай, – і станеш ти

Юпітером, володарем над світом.

У володінь твоїх не буде меж,

Лиш океан та небо над землею.

П о м п е й

(тихо)

Бажав би я, та способу не бачу.

М е н а с

(тихо)

На кораблі у тебе тріумвіри,

Що поділили між собою світ.

Я линви розрубаю, вийду в море,

Там переріжу горла їм усім,

І ти – володар світу.

П о м п е й

(тихо)

Ти даремно

Сказав про те, що мав зробити мовчки.

Для мене вчинок цей – злочинство підле.

Тобі ж це - вірна служба, та й усе.
Для вигоди я честь не заплямую.
Ти краще на язик свій нарікай,
Що виказав твій задум потаємний.
Я міг схвалити зроблене без мене,
Задумане ж повинен засудить.
Забудь про це і пий собі вино.

М е н а с

(на бік)

Пора у нього службу припинити,
Його померкне зірка, вочевидь.
Того, хто хоче та не сміє взяти,
Удача іншим разом обмине.

П о м п е й

Ще раз, Лепіде, за твоє здоров'я!

А н т о н і й

Я заміню його. Із нього досить.
Його пора на берег віднести.

Е н о б а р б

За тебе п'ю, Менасе.

М е н а с

Енобарбе,
А я за тебе.

П о м п е й

Наливай повніше.

Е н о б а р б

(вказуючи на раба, який несе Лепіда)
Менасе, подивись! Оце силач!

М е н а с

Чому?

Е н о б а р б

Третину світу він волочить.

М е н а с

Та й п'яна ж ця третина! Був би світ

Так само п'яний, він би захитався.

Е н о б а р б

Нап'єшся – захитається і світ.

М е н а с

Тож вип'ємо по повній чаші, друже.

П о м п е й

А все ж олександрійського бенкету,

Боюсь, не перевершити мені.

А н т о н і й

Ні, дуже близько. Вип'ємо по повній. –

Твоє здоров'я, Цезарю!

Ц е з а р

Звільни.

Жахливий труд: всю ніч полощеш мозок,

А він усе брудніший.

А н т о н і й

Підкорись.

Так вимагає час.

Ц е з а р

Нехай би краще

Корився він мені, ніж я йому.

Чотири дні не їсти і не пити

Приємніше, ніж стільки – за один.

Е н о б а р б

(до Антонія)

Давай-но на єгипетський зразок

Влаштуємо наприкінці бенкету

Вакхічні танці?

П о м п е й

Просимо! Давай!

А н т о н і й

Ставаймо в коло! Будемо кружляти,
Аж поки розум, зборений вином,
Занурить нас в солодку й сонну Лету.

Е н о б а р б

Берімося за руки, станьмо в коло.
Хай музика звучить несамовито! –
Заспівуй, хлопче! Приспів всі гуртом
Підхоплюймо, горлянок не жаліти!

Музика. Енобарб заводить танок.

П і с н я

Щедрий Бахусе, до рана
Напої нас всіх доп'яна.
Дружбу нашу укріпи,
Горе в чаші утопи.
Хай при кожному ковтку
Світ кружляє у танку, –
Пісню вшкваримо дзвінку!

Ц е з а р

Доволі вже. – Помпею, на добраніч! –
Антонію, мій швагере, пора.
Обов'язок наш дивиться з докором
На цю гульню. У всіх палають щоки.
Наш Енобарб стійкий і той розм'як,
І мій язик насилу щось белькоче.
Нас буйний хміль перетворив на блазнів.
Прощаймося. Пора нам знати честь.
Антонію, ходімо.

П о м п е й

Сподіваюсь,
На березі зустрінемося.

А н т о н і й

Ще б пак!

П о м п е й

Дім батьківський ти відібрав у мене,
Та це байдуже – друзі ми тепер.
Спускайся в човен.

Е н о б а р б

Не впади у воду.

Всі, крім Енобарба і Менаса, ідуть.

А я лишуся тут.

М е н а с

В моїй каюті. –

Гей, барабани, труби, флейти! Вшкварте!

Нехай Нептун послухає, як ми

Прощаємось з великими мужами.

Щосили врїжте, грім би вас побив!

Е н о б а р б

Шапки в повітря!

М е н а с

Вище! – Ну, ходімо.

Ідуть геть.

Д І Я Т Р Е Т Я

Сцена перша

Рівнина у Сирії.

Тріумфальним маршем входять В е н т и д і й,

С и л і й та інші римські воєначальники з військом.

Попереду несуть тіло вбитого парфянського
царевича Пакора.

В е н т и д і й

Я Парфію, вітчизну стріл, розбив,

Помстився за загибель Марка Красса.

Нехай усі тепер побачать труп

Парфянського царевича Пакора.

Ти заплатив за Красса, цар парфян.

С и л і й

І поки кров парфянська на мечі

У тебе ще, Вентидію, парує,

Жени і переслідуй втікачів,

Із Мідії жени і Межиріччя.
Тоді Антоній дасть тобі тріумф
І увінчає лаврами.

В е н т и д і й
Аби ж то!
Багато я зробив, та з мене досить.
Ні, Силію, підлеглий не повинен
Надмірно відзначатись на війні,
Тим більше, за відсутності вождя.
І Цезар, і Антоній перемоги
Чужим мечем нерідко здобували.
Тут, в Сирії, мій попередник Сессій
Відзначився так швидко, що за це
В немилість до Антонія потрапив.
Хто перевершить власного вождя,
Той робиться начальником начальства.
Корисніша буває для солдата
Поразка, ніж яскрава перемога,
Якою він вождеві досадив.
Я міг би для Антонія зробити
Іще багато, та боюсь, що цим
Його ображу, і усі старання
Та подвиги зведуться нанівець.

С и л і й
Доводиш ти, Вентидію, що воїн –
Щось більше, ніж міцна рука та меч.
Та що в листі Антонію напишеш?

В е н т и д і й
Я напишу, що він своїм ім'ям
Окрилив нас, принісши перемогу,
Що під його орлами легіони,
Яким він платить, розтрошили вщент
Непереможних вершників парфянських.

С и л і й
Де зараз він?

В е н т и д і й

Прямує у Афіни.

Якщо обоз зі здобиччю дозволить,
Хотілось би раніше, аніж він,
Туди прибути нам. – Рушаймо далі!

Ідуть геть.

Сцена друга

Рим. Передпокій у будинку Цезаря.

Входять назустріч один одному

А г р и п п а і Е н о б а р б.

А г р и п п а

Ну як, вже розпрощались брат і швагер?

Е н о б а р б

Ні, спекавшись Помпея, тріумвіри

Печатями скріпляють договір.

Октавія перед від'їздом з Риму

Ридає, Цезар хмурий, а Лепід

Страждає від нудоти з того часу,

Як у Помпея всі перепились.

А г р и п п а

Лепід неперевершений!

Е н о б а р б

Звичайно,

Він в Цезаря закоханий цілком.

А г р и п п а

Як гаряче Антонія він любить!

Е н о б а р б

Для нього Цезар – божество земне.

А г р и п п а

"Антоній всім Юпітерам Юпітер!"

Е н о б а р б

"О Цезар! В світі рівного нема!"

А г р и п п а

"О Марк Антоній! Фенікс серед птахів!"

Е н о б а р б

"Він - Цезар! Це найвища похвала".

А г р и п п а

Хвалу обом він розсипає щедро.

Е н о б а р б

Та особливо - Цезарю. Хоч він
Обожнює Антонія, - і числа,
Слова промов, мелодії і фарби
Безсилі зобразити цю любов, -
Одначе перед Цезарем безмовно
Він падає благоговійно ниць.

А г р и п п а

Шанує він обох.

Е н о б а р б

Та він між ними
Жук-гноймовик, вони ж - його надкрила.
Сурми.
Пора: сурмлять. Агриппо, прощай!

А г р и п п а

Щаслива путь, хоробрий Енобарбе!

Відходять на бік.

Входять Ц е з а р, А н т о н і й, Л е п і д і О к т а в і я.

А н т о н і й

Не проводжай нас далі.

Ц е з а р

Ти береш

Душі моєї частку із собою,
Тож бережи її. - Ти, люба сестро,

Такою будь дружиною йому,
Щоб виправдати братні запоруки. –
Не допусти, Антонію шляхетний,
Щоб шлюб, який призначений скріпити
Єднання, обернувся на таран
І розтрощив його. Тоді вже краще б
Ми засобу цього не обирали,
Ніж сплюндрувати зрадою його.

А н т о н і й
Мене ти недовірою образиш.

Ц е з а р
Все, що хотів сказати, я сказав.

А н т о н і й
Хоч ти такий прискіпливий, не знайдеш
Для страху за Октавію підстав.
Нехай тебе боги оберігають
І віддадуть тобі свої серця
Всі римляни! А нам пора у путь.

Ц е з а р
Прощай же, мила сестро! Хай стихії
Сприяють вам в дорозі. Прощавай!
Щасти тобі у всьому!

О к т а в і я
Милий брате!..

А н т о н і й
У нас весна кохання. Сльози ці –
Немов квітневий дощ. – Тримайся, люба!

О к т а в і я
(до Цезаря)
Ти наглядай за домом чоловіка
І...
Ц е з а р
Що іще?
О к т а в і я

Дай вухо. Щось скажу.

А н т о н і й

Її язик не слухається серця,

А серце язиком не володіє.

Так лебединий пух на хвилях моря

Не відає, куди він припливе.

Е н о б а р б

(тихо до Агриппи)

Чи не надумав брат сльозу пустити?

А г р и п п а

(тихо до Енобарба)

Чоло його темнішає.

Е н о б а р б

(тихо до Агриппи)

Це прикро.

Не прикрашає пляма на чолі

І жеребця, не тільки чоловіка.

А г р и п п а

(тихо до Енобарба)

Дарма, Антоній теж колись ридав

Тоді, як був убитий Юлій Цезар,

І сльози лив над Брутом при Філіппах.

Е н о б а р б

(тихо до Агриппи)

Тоді його страшенно мучив нежить,

Тож трупи ворогів кропив слізьми.

Якщо заплачу я, то вір сльозам.

Ц е з а р

Ми будемо, Октавіє, з тобою

Постійно листуватись. Не журись.

Сестру забути час мене не змусить.

А н т о н і й

Доволі. Ми ще, Цезарю, побачим,

Хто з нас її любитиме сильніше.
Обнімемось востаннє. Прощавай!
Я їду, доручаючи тебе
Богам ласкавим.

Ц е з а р
Прощавай. Щастя вам!

Л е п і д
Нехай же сяйво всіх світил небесних
Освітлює вам шлях.

Ц е з а р
(цілуючи Октавію)
Прощай!

А н т о н і й
Прощай!
Сурми. Всі ідуть геть.

Сцена третя

Олександрія. Палац Клеопатри.
Входять К л е о п а т р а, Х а р м і а н а,
І р а д а т а А л е к с а с.

К л е о п а т р а
І де ж гонець?

А л е к с а с
Боїться він ввійти.

К л е о п а т р а
Які дурниці!
Входить гонець.
Йди сюди, не бійся.

А л е к с а с
Коли ти в гніві, глянути на тебе
Не смів би навіть Ірод Іудейський.

К л е о п а т р а
Цей Ірод головою б заплатив,
Якби тут був Антоній.
(до гінця)
Підійди-но.

Г о н е ц ь
Царице милостива!..

К л е о п а т р а
Ну, кажи,
Чи бачив ти Октавію?

Г о н е ц ь
Так, бачив.
К л е о п а т р а
Де?
Г о н е ц ь
В Римі. Бачив близько, як вона
Ішла поміж Антонієм і братом.

К л е о п а т р а
Висока? Зростом з мене?

Г о н е ц ь
Значно нижча.
К л е о п а т р а
Дзвінкий у неї голос чи глухий?

Г о н е ц ь
Ледь чутний голосок, моя царице.

К л е о п а т р а
Недовго буде він її любить.

Х а р м і а н а
Її любити? Ні, це неможливо.

К л е о п а т р а
І справді. Низькоросла й безголоса. –
А є у неї велич у ході?

Г о н е ц ь

Вона не йде, а плентається швидше.

Не відрізниш – стоїть вона чи йде.

Життя в ній мало, ніби це не жінка,

А статуя.

К л е о п а т р а

Чи це і справді так?

Г о н е ц ь

Я досить спостережливий, царице.

Х а р м і а н а

Зіркишого в Єгипті не знайти.

К л е о п а т р а

Він чоловік бувалий. Це помітно.

Проте, у ній нічого не знайшов.

Міркує він розумно.

Х а р м і а н а

І тверезо.

К л е о п а т р а

Що скажеш ти мені про вік її?

Г о н е ц ь

Я знаю, що вона була вдовою.

К л е о п а т р а

Була вдовою? – Чуєш, Харміано?

Г о н е ц ь

Я думаю, що їй під тридцять вже.

К л е о п а т р а

Обличчя має довге чи округле?

Г о н е ц ь

Її обличчя кругле, аж бридке.

К л е о п а т р а
Дурепами бувають кругловиді.
Яке волосся в неї, пригадай.

Г о н е ц ь
Волосся темно-русе. Лоб низький.

К л е о п а т р а
Ось золото, візьми. Не ображайся,
Що я тоді жорстокою була.
Людина ти тямуща. Незабаром
Тебе з листами знову я пошлю.

Гонець виходить.
Х а р м і а н а
Хороший хлопець.

К л е о п а т р а
Так. І я даремно
Була несправедливою до нього.
Що ж, за його словами, жінка ця
Для мене не становить небезпеки.

Х а р м і а н а
Ніскільки.

К л е о п а т р а
Він же здатний відрізнити
Природну, справжню велич від підробки.

Х а р м і а н а
Звичайно! Він уже не перший рік
На службі в тебе.

К л е о п а т р а
Слухай, Харміано,
Я дещо ще дізнатися хотіла...
Ну добре, за листами прийде він.
Все, може, уладнається.

Х а р м і а н а

Ручуся.

Ідуть геть.

Сцена четверта

Афіни. Кімната в домі Антонія.

Входять А н т о н і й і О к т а в і я.

А н т о н і й

Ні, ні, Октавіє, не тільки це.

Я б вибачив подібну необачність,

Як і багато інших. Та навіщо

Він із Помпеєм поновив війну?

Він склав свій заповіт і привселюдно

Його оголосив. У ньому він

Ледь згадує про мене й про заслуги,

Яких він обійти ніяк не міг,

Та надто вже скупий на похвалу.

Принижує мене в своїх промовах

І про славетні подвиги мої

Слова крізь зуби цідить неохоче.

О к т а в і я

Не вір всьому, мій любий чоловіче,

І слів до серця близько не бери.

Якщо між вами знов почнеться сварка,

Я буду найнещасніша з жінок.

Богів лишень я насмішити можу,

Коли молитись буду за обох.

Як можу я просити перемоги

Для брата й чоловіка одночасно,

Якщо між вами виникне війна?

Хоч хто б з вас переміг – мені лиш горе:

Між крайнощів середини нема.

А н т о н і й

Октавіє, віддай свою любов

Тому із нас, кому вона дорожча.

Якщо я втрачу честь, я втрачу все.

Волів би я твоїм не бути зовсім,

Аніж з тобою загубити честь.
Але якщо нас хочеш помирити,
То спробуй. А тим часом буду я
Збиратись на війну, ганьба якої
На Цезаря впаде. Спіши у Рим.
Не суперечу я твоїм бажанням.

О к т а в і я

Спасибі. Хай Юпітер всемогутній
Мені, безсилій, дасть снагу і силу
Між вами відновить довіру й мир.
Війна між вами – тріщина в землі,
Яку заповнять тільки гори трупів.

А н т о н і й

Ти на того обурення зверни,
Хто з нас обох роз'ятрював незгоди.
Не вірю, що однаково ми винні,
Щоб порівну ділить твою любов.
Готуйся в путь. Збери для себе почет
І золота для витрат не шкодуй.

Ідуть геть.

Сцена п'ята

Там же. Інша кімната.
Входять назустріч один одному
Е н о б а р б і Е р о с.

Е н о б а р б. Що нового, друже Еросе?

Е р о с. Дивні новини.

Е н о б а р б. А саме?

Е р о с. Цезар і Лепід поновили війну з Помпеєм.

Е н о б а р б. Це стара новина. І хто кого переміг?

Е р о с. Цезар здолав Помпея з допомогою Лепіда, але тепер не визнає його рівним собі
і не бажає з ним ділитися славою. Та ще й звинувачує Лепіда у стосунках з ворогом на
підставі його давніх листів до Помпея. Так що зараз бідний тріумвір знаходиться у
в'язниці і буде там, доки його не звільнить смерть.

Е н о б а р б

Тепер у світу дві звірячі пащі,
І скоро вже, хоч скільки їх годуй,
Одна безжально іншу загризе. –
А де Антоній зараз?

Е р о с
У саду.
Сухі гілки він топче у шаленстві.
"Дурний Лепід!" — викрикує постійно
І обіцяє розіп'ясти тих,
Хто вбив Помпея.

Е н о б а р б
Флот уже готовий.

Е р о с
Тож не минути з Цезарем війни.
Послухай, забалакалися ми дуже,
І я за теревеннями забув,
Що посланий Антонієм по тебе.

Е н о б а р б
Якісь дурниці, певно. Все одно,
Веди мене до нього.

Е р о с
Йди за мною.

Ідуть геть.

Сцена шоста

Рим. Кімната в домі Цезаря.
Входять Ц е з а р, А г р и п п а і М е ц е н а т.

Ц е з а р
Антоній Рим відверто зневажає.
З Олександрії звістку маю я,
Що спорудив поміст, оббитий сріблом,
Він на майдані, встановив престоли
Із золота, де він і Клеопатра

Сиділи разом. Біля їхніх ніг –
Цезаріон (син нібито того,
Хто був мені колись названим батьком),
І виводок приبلудних їх дітей.
Він їй надав самодержавну владу
Не тільки над Єгиптом, а іще
Над Сирією, Лідією й Кіпром.

М е ц е н а т
І це оголосив він привселюдно?

Ц е з а р
Публічно, на міському іподромі.
Синів зробив царями над царями:
Над царствами вірмен, парфян, мідян
Володарем поставив Олександра,
А Птолемею правити віддав
Два царства – кілікійське й фінікійське.
З'явилася народу Клеопатра
У одязі священному Ізиди,
В якому вже не раз вона була.

М е ц е н а т
Про це оповістити треба римлян.

А г р и п п а
Нехай народ Антонія засудить
За зайву чванькуватість і пиху.

Ц е з а р
Народ уже дізнався, що Антоній
Прислав сенату список звинувачень.

А г р и п п а
Кого ж він звинувачує?

Ц е з а р
Мене.
Сіцилію забравши у Помпея,
Чому я добровільно не віддав
Його законну частку володінь?

Чому йому галер не повернули,
Позичених у нього для війни?
Чому, нарешті, не питав я згоди,
Коли Лепіда я позбавив влади
І відібрав у нього все майно?

А г р и п п а
Відповісти на це йому потрібно.

Ц е з а р
Я вже послав з гінцем йому листа.
Пишу я там, що став Лепід жорстоким,
Що владою постійно зловживав
І зміщений законно; що віддам я
Антонію домовлену частину
Моїх завоювань, але нехай
Віддасть і він мені належну частку
В державах, що скорилися йому.

М е ц е н а т
Не жди такої поступки від нього.

Ц е з а р
То хай від мене поступок не жде.

Входить О к т а в і я з почетом.

О к т а в і я
Привіт тобі, володаре і брате!

Ц е з а р
Ти? Кинута підступним чоловіком?

О к т а в і я
Нема підстав, щоб звати так мене.

Ц е з а р
Навіщо ти з'явилась так нечутно?
Хіба це личить Цезаря сестрі,
Дружині тріумвіра? Їй би треба
Приїхати у супроводі війська,

Щоб сповіщало про її приїзд
Бряжчання зброї та іржання коней.
Були б повинні від ваги роззяв
Дерева гнутись і стовпом до неба
Здійматися пилюка від обозу.
А ти сюди з'явилась як плебейка,
І проявам народної любові
Завадила. Без проявів вона
Зачахнути поволі ризикує.
На морі і на суші зустрічати
Тебе було потрібно. Кожен крок
Мав викликати захват у народі.

О к т а в і я

Мій Цезаре! Я так сама хотіла,
Ніхто мене не змушував. Коли
Дізнався чоловік про готування,
Які почав ти, брате, до війни,
Він розповів про це із гіркотою.
А я тоді до Риму попросилась
Мирити вас. І він мене пустив.

Ц е з а р

Іще б не відпустив, коли йому
Ти заважаєш у його розпусті!

О к т а в і я

Не говори так, брате!

Ц е з а р

Я за ним

Слідкую пильно. Про його діяльність
Мені доносить вітер. Де він зараз?

О к т а в і я

В Афінах.

Ц е з а р

Ні, моя нещасна сестро,

Я добре знаю, що в Єгипті він.

Його зманила знову Клеопатра.

Імперію свою віддав він шльондрі.

Готуючись зі мною воювати,
Вони зібрали східних всіх царів:
Там Бокх – лівійський цар, Адал – фракійський,
Понтійський цар, цар аравійський Малх,
Цар пафлагонський Філадельф, цар Ірод,
Монарх каппадокійський Архелай,
Володар комагенський Мітрідат,
Царі лікаонійський і мідійський,
Амінт і Полемон, та безліч інших.

О к т а в і я

О горе! Розривається душа
Між друзями, що стали ворогами.

Ц е з а р

З приїздом, сестро! Знай: твої листи
Примусили мене не поспішати,
Аж поки не побачив я, що ти
Обдурена, і грізна небезпека
Нависла наді мною. Заспокойся.
Змирися з неминучістю війни,
А милостива доля хай здійснить
Усе, що наперед вона вказала.
Для мене ти у світі найдорожча.
Тебе ганебно зраджено. Боги
Обрали нас своїм знаряддям помсти,
Щоб покарати кривдника. Утішся.
Усі тобі тут раді.

А г р и п п а

Так, з приїздом.

М е ц е н а т

Октавіє, всі римляни тобі
Виказують свою любов і жалість.
І лиш один розпутний Марк Антоній,
Який підступно відштовхнув тебе,
Віддав себе на службу цій тварюці,
Що безсоромно баламутить світ.

О к т а в і я

Чи правда це?
Ц е з а р
На жаль, жорстока правда.
Тебе ж ласкаво просимо до нас.
Живи і запасись терпінням, сестро!

Ідуть геть.

Сцена съома

Табір Антонія біля мису Акціум.
Входять К л е о п а т р а і Е н о б а р б.

К л е о п а т р а
Я відплачу тобі, не сумнівайся.

Е н о б а р б
Мені відплатиш? Та за що? За що?

К л е о п а т р а
Ти кажеш, що мені при війську бути
Не личить, сором.

Е н о б а р б
А хіба не так?

К л е о п а т р а
Єгипет - ваш союзник у війні.
Чому б мені при армії не бути?

Е н о б а р б
(на бік)
Сказати б їй: якби тримали в війську
Не тільки жеребців, а ще й кобил,
Пуття із цього не було б, напевне,
Бо жеребець із вершником своїм
Все б намагався скочить на кобилу.

К л е о п а т р а
Про що ти там бурмочиш, Енобарбе?

Е н о б а р б

Антонію ти будеш заважати.

Він витрачати розум, сили й час

Повинен не на тебе, а на військо.

Його вже й так вважають легковажним.

У Римі кажуть, що веде війну

Не він, а євнух і твої служниці.

К л е о п а т р а

Хай згине Рим! Хай всохнуть язики

У тих, що так говорять. Я – цариця.

З чоловіками нарівні я мушу

Вести свої війська. Не супереч!

Я все одно тут залишусь.

Е н о б а р б

Як хочеш.

А ось наш вождь.

Входять А н т о н і й і К а н и д і й.

А н т о н і й

Канидію, як дивно,

Що, кинувши Брундізі і Тарент

І перетнувши Іонійське море,

Так швидко захопив Торіну він! –

Ти чула вже про це, моя кохана?

К л е о п а т р а

Квапливість лиш лінивого дивує.

А н т о н і й

От молодець! Хто зміг би влучно так

Забарливість мою затаврувати? –

Дам бій йому, Канидію, на морі.

К л е о п а т р а

На морі! Де ж іще?

К а н и д і й

Але чому?

А н т о н і й

На бій морський нас викликає Цезар.

Е н о б а р б

Що з того нам? Хіба ніколи ти
Не викликав його на поєдинок?

К а н и д і й

Його ти при Фарсалах викликав,
Де Юлій Цезар переміг Помпея.
Та він, коли не вигідно, не б'ється.
Так само й ти, Антонію, вчини.

Е н о б а р б

На кораблях твоїх невмілі люди:
Погонщики ослів і землероби,
Яких туди набрали нашвидку.
А в Цезаря досвідчені матроси,
Які розбили в морі флот Помпея.
Його галери швидші за твої.
Ганьби не буде в тім, що ти даси
Взамін морського бою бій на суші.

А н т о н і й

Ні, в морі! В морі!

Е н о б а р б

Воїне славетний!
Погодившись на це, зневажиш ти
Своїм колишнім вмінням полководця.
Посієш ти сум'яття в легіонах,
Що вірять в тебе. В морі досвід свій
Застосувати ти уже не зможеш.
Навіщо долю ризику вручати,
Обравши хибний, ненадійний шлях?

А н т о н і й

Із Цезарем я битимусь на морі.

К л е о п а т р а

Є і у мене шістдесят галер.
Таких іще і Цезар ваш не бачив.

А н т о н і й

Ми спалимо частину кораблів,
А їхніми командами посилим
Ті, що лишились. Цезарю дамо
При Акціумі бій. Якщо у морі
Не буде щастя, суша про запас.
Входить г о н е ц ь.
Ти з чим прийшов?

Г о н е ц ь

Підтвердились чутки,
Володарю, що Цезар взяв Торіну.

А н т о н і й

Сам Цезар? Неможливо! Дуже дивно,
Що так його просунулись війська. –
Канидію, тобі я доручаю
Всі дев'ятнадцять піших легіонів
І вершників іще дванадцять тисяч.
А нам уже пора на кораблі. –
Ходім, моя Фетидо!
Входить с т а р и й с о л д а т.
Що мені
Ти захотів сказати, ветеране?

С о л д а т

Володарю, прошу: не бийся в морі,
Прогнилим дошкам долі не ввіряй.
Мечу моєму вір, рубцям від ран.
Хай кляті фінікійці, єгиптяни,
Неначе гуси, борсаються в хвилях,
Ми, римляни, у пішому строю
Рубатись звикли на твердому місці.

А н т о н і й

Доволі вже розмов! – На кораблі!

Антоній, Клеопатра і Енобарб ідуть геть.

С о л д а т

Клянуся Геркулесом, – хибний крок!

К а н и д і й

Ти справді маєш рацію, солдате,
Та полководець наш не має волі:
На повідку у баби він тепер.

С о л д а т

Але ж тобі піхота і кіннота
На суші підкоряються?

К а н и д і й

Мені.
Керують флотом Целій, Марк Октавій,
Марк Юстій і Публікола. А я
Призначений начальником на суші.
Як блискавично рухається Цезар!

С о л д а т

Коли він ще не виступив із Риму,
Уже пішли в похід його війська,
Розбиті на загони невеликі.
Цим обдурить він розвідку зумів.

К а н и д і й

А хто в них полководець?

С о л д а т

Кажуть, Тавр.

К а н и д і й

Я був із ним знайомий.
Входить г о н е ц ь.
Г о н е ц ь
Наш володар
Зове тебе, Канидію, до себе.

К а н и д і й

Новинами тепер вагітний час,
І кожна мить розроджується плодом.

Ідуть геть.

Сцена восьма

Рівнина поблизу Акціума.

Входять Ц е з а р і Т а в р з воєначальниками.

Ц е з а р

Послухай, Тавре!

Т а в р

Слухаю уважно.

Ц е з а р

Не починай на суходолі битву,

Аж поки бій не кінчиться морський.

Письмові вказівки у цьому згортку.

Від них не відхиляйся. Знай одне:

Майбутнє наше вирішиться тут.

Ідуть геть.

Сцена дев'ята

Інша частина рівнини.

Входять А н т о н і й і Е н о б а р б.

А н т о н і й

За пагорбом поставимо кінноту

Навпроти війська Цезаря. Звідтіль

Порахувати зможемо галери

І бачити їх дії, щоб війська

Узгодили свої зусилля з флотом.

Ідуть геть.

Сцена десята

Інша частина рівнини.

Входить К а н и д і й з військом, що проходить
з одного боку сцени. Входить Т а в р з військом,
що проходить з іншого боку.

Чути шум морського бою. Входить Е н о б а р б.

Е н о б а р б

Кінець! Кінець! Всьому кінець! Прокляття!

"Антоніада", корабель цариці,

Утік із бою, а услід за ним –

Всі шістдесят єгипетських галер!

О, краще б я осліп, ніж це побачить!

Входить С к а р.

С к а р

О небеса! О віроломне пекло!

Е н о б а р б

Чому ти шаленієш і кричиш?

С к а р

Бо з дурості ми втратили півсвіту,

Краї і царства ми процілювали.

Е н о б а р б

Як думаєш, чим закінчиться бій?

С к а р

Чим може закінчитися чума?

Звичайно, смертю. Хай проказа візьме

Розбещену єгипетську тварюку!

У розпал битви, у рішучу мить,

Коли ще перемога і поразка

Були нерозрізними, як близнята,

Вона помчала геть на всіх вітрилах,

Немов кобила у спекотний день,

Яку під хвіст зненацька вжалив овід.

Е н о б а р б

Я бачив це, але не зміг дивитись.

Пішов я, щоб не бачить цю ганьбу.

С к а р

А варто їй було підняти парус,

Як, все забувши, крім своєї кралі,

Антоній ще не вирішений бій

Напризволяще кинув і помчав,
Мов селезень за качкою своєю.
Не бачив я подібної ганьби.
Відвага, честь і досвід ще ніколи
Не падали так низько.

Е н о б а р б
Горе! Горе!
Входить К а н и д і й.
К а н и д і й
Військове щастя наше ледве дише
І тоне в морі. Виграли б ми бій,
Якби Антоній був самим собою.
Та втечею своєю він подав
Усім нам приклад.

Е н о б а р б
(на бік)
Ось ти що задумав?
Тоді і справді нам усім кінець.

К а н и д і й
Вони прямують до Пелопоннесу.

С к а р
Я теж туди, щоб почекати там,
Що буде далі.
К а н и д і й
З військом перейду я
До Цезаря, як це уже зробили,
Не гаючись, союзних шість царів.

Е н о б а р б
А я піду за зіркою, що гасне,
За долею Антонія, хоч розум,
Немов зустрічний вітер, геть жене.

Ідуть геть.
Сцена одинадцята

Олександрія. Зала в палаці.

Входить А н т о н і й і почет.

А н т о н і й

Ви чуєте? Земля немов би стогне,
Соромлячись Антонія носити.
Така ганьба, така пітьма навкруг,
Що в світі не знайти мені дороги.
Там корабель у гавані стоїть,
Він золотом наповнений. В дарунок
Його візьміть і, чесно поділивши,
До Цезаря біжіть.

У с і

О ні! Ніколи!

А н т о н і й

Я сам утік і боязких навчив
Науці, як від ворога тікати. –
Тікайте ж, друзі! Я обрав собі
Стежину, де без вас я обійдуся.
Рятуйтеся! Беріть собі казну –
Все ваше. – Я від сорому згорю,
Поглянувши на ту, що доганяв я.
Незгоди в голові й на голові:
Бо сиві пасма дорікають чорним
За безрозсудність, чорні пасма – сивим
За боягузтво й сліпоту. – О друзі!
Біжіть! Я напишу для вас листи,
Які вам знадобитись можуть потім.
Не треба зволікати. Сприйміть пораду,
Що відчаєм підказана моїм.
Хто зрадив сам себе, той вартий зради.
Біжіть на корабель. Я вам дарую
Скарби й судно. Облиште всі мене.
Я вас прошу: наказувати не смію.
Отож, прошу. Побачимось іще.
(Сідає.)
Входить К л е о п а т р а, яку підтримують
Х а р м і а н а та І р а д а, за ними Е р о с.
Е р о с
Царице, підійди до нього, втіш.

І р а д а
О, підійди!
Х а р м і а н а
Утіш його, царице!

К л е о п а т р а
Я сяду. О Юноно!

А н т о н і й
Ні, ні, ні!
Е р о с
Володарю, поглянь!

А н т о н і й
О сором! Сором!
Х а р м і а н а
Царице!
І р а д а
О володарко моя!

Е р о с
О повелитель мій!

А н т о н і й
Так... Повелитель...
А той же Цезар, наче танцюрист,
Тримав свій меч без діла при Філіппах,
Коли худого Кассія убив я
І Брута, що у відчаї тікав.
Не знаючи військового мистецтва,
Руками інших він уміло діяв,
І ось тепер... А втім, усе одно.

К л е о п а т р а
Допоможіть!
Е р о с
Володарю! Ти чуєш?

І р а д а
Царице, підійди, заговори з ним.
Він соромом розчавлений цілком.

К л е о п а т р а

Ну добре... Я на тебе обіпрусь.

Е р о с

Володарю, устань же їй назустріч. –

Цариця наближається до тебе,

Ледь рухається, голову схилила.

Утіш її словами, підбадьор.

А н т о н і й

Я зі своєї слави поглумився.

Ганьба! Яка ганьба!..

Е р о с

Вона вже тут!

А н т о н і й

Володарко Єгипту! Ось до чого

Мене ти довела! Тепер дивись,

Як я страждаю, боячись поглянуть

На все, що я збезчестив і розбив.

К л е о п а т р а

Мій грізний повелителе! Пробач!

Пробач моїм вітрилам полохливим.

Не знала я, що кинешся ти слідом.

А н т о н і й

Ти знала, єгиптянко, знала все!

В твоїх руках кермо, що править серцем.

Я за тобою кинусь хоч куди,

Тобі одній душа моя належить.

Тобі кивнути досить, щоб забув

Я білий світ і всіх богів веління.

К л е о п а т р а

Пробач мені!..

А н т о н і й

Повинен я тепер

Писати слізні просьби до хлопчиська,

Лестити, принижатись, хитрувати –

Я, хто недавно володів півсвітом,
Хто долі то підносив, то губив!
Ти знала, що мене завоювала.
Ослаб мій меч, обплутаний любов'ю,
І кориться у всьому лиш тобі.

К л е о п а т р а
Пробач мені!.. Пробач мені!..

А н т о н і й
Не плач.
Одна твоя сльоза мені дорожча
За все, що я надбав колись чи втратив.
Замінить все один цілунок твій. –
Наставника дітей своїх послав я
До Цезаря послом. Він повернувся? –
Від цих тривог якийсь свинець у тілі. –
Гей, слуги! Дайте їсти і вина! –
Хай доля нас безжалісно стьоба,
Тим веселіша з нею боротьба!

Ідуть геть.

Сцена дванадцята

Табір Цезаря в Єгипті.
Входять Ц е з а р, Д о л а б е л л а,
Т і р е й та інші.

Ц е з а р
Введіть посла Антонія сюди. –
Хто він такий?

Д о л а б е л л а
Наставник їх дітей.
Дивись, який обскубаний Антоній,
Що із свого крила послав до нас
Нікчемну цю пір'інку. А недавно
Гінцями посилати міг царів.

Входить Є в ф р о н і й.

Цезар

Стань ближче. Говори.

Євфроній

Хоч хто б я був,

Сюди послом Антонія з'явився.

Я в задумах його не більше значив

До дня цього, ніж крапля в океані.

Цезар

Хай буде так. З чим послано тебе?

Євфроній

Антоній визнає тебе віднині

Володарем своєї долі й просить

Дозволити йому лишитись тут,

В Єгипті, чи, принаймні, у Афінах

Приватною особою, не більше,

Покірно й мирно доживати вік.

А Клеопатра голову схиляє

Перед твоєю величчю і молить,

Володаре, щоб ти не відбирав

Корону Птолемеїв у нащадків.

Цезар

Ні, я глухий до будь-яких прохань

Антонія. А що до Клеопатри,

То просьб її я слухати не буду,

Допоки геть не прожене вона

Коханця із Єгипту, чи скарає.

Лиш за таких умов готовий я

До неї проявити милосердя.

Ось відповідь обом на їх прохання.

Євфроній

Хай щастя супроводжує тебе.

Цезар

Посла безпечно проведіть крізь табір.

Євфроній виходить.

Ось рідкісна нагода, мій Тірею,

Щоб показав ти справжнє красномовство.
З Антонієм царицю розсвари.
Пообіцяй від мене, що захочеш,
Все, що вона попросить. Бо жінки
І в щасті нестійкі, а у біді
Готові впасти навіть найчистіші.
Отож, Тірею, спритним будь. За труд
Призначиш сам жадану нагороду.
Всього, що хочеш, вимагай собі.

Т і р е й
Іду.
Ц е з а р
Поглянь, як витримав Антоній
Своє падіння, як себе веде,
І постарайся за його ділами
Довідатись про наміри його.

Т і р е й
Я постараюсь, Цезарю. Іду.

Ідуть геть.

Сцена тринадцята

Олександрія. Зала в палаці.
Входять К л е о п а т р а, Е н о б а р б,
Х а р м і а н а та І р а д а.

К л е о п а т р а
Що нам тепер робити, Енобарбе?

Е н о б а р б
Поміркувавши, вмерти.

К л е о п а т р а
Хто із нас
В нещастях наших винен – я чи він?

Е н о б а р б
Один Антоній, що поставив розум

На службу хіті. Хай втікала ти,
Вжахнувшись жорстокого обличчя
Війни, яким війська, що ворогують,
Лякають супротивників своїх, –
А він куди помчав? Якраз в ту мить,
Коли зітнулись дві частини світу
(І саме через нього), він забув
Обов'язок бійця і полководця
Задля сверблячки пристрасті своєї.
От сором був, страшніший за поразку,
Коли він за тобою поспішав
Між строем власних і чужих галер!

К л е о п а т р а
Молю, тихіше.
Входять А н т о н і й і Є в ф р о н і й.
А н т о н і й
Так він відповів?

Є в ф р о н і й
Так, пане мій.

А н т о н і й
І обіцяв цариці
Поблажки в обмін на моє життя?

Є в ф р о н і й
Він так сказав.

А н т о н і й
Так їй і перекажеш.
(до Клеопатри)
Цю голову, що вкрита сивиною,
Пошли хлопчиську Цезарю, і він
Тебе обсипе царствами в подяку.

К л е о п а т р а
За голову твою?

А н т о н і й
(до Євфронія)

Вернись до нього.

Скажи йому, що в розквіті своєму
Він мав би світ героїзмом здивувать;
Що гроші, кораблі і легіони
Належати могли б і боягузу
І що воєначальники його,
Хоч би й підпорядковані дитині,
Зуміли б здобувати перемоги.
Тож хай він сам, один, без переваг
Зі мною, сивим і підстаркуватим,
Зустрінеється у чесному двобою –
Клинок з клинком. Я напишу йому.

Антоній і Євфроній виходять.

Е н о б а р б

(на бік)

Аякже! Цезар здуру тільки й мріє,
Щоб на потіху армії своїй
Розмахувать мечем, як гладіатор.
Ох, бачу я, що здатність міркувати
Втрачає переможений боець:
Хто втратив щастя, загубив і розум. –
Як можеш ти із Цезарем рівнятись,
Розбитий супротивнику? Мабуть,
Він розум твій на друзки розтрощив.

Входить п р и д в о р н и й.

П р и д в о р н и й

Від Цезаря посланець до цариці.

К л е о п а т р а

І все? Без зайвих слів і церемоній? –
Дивіться, як від мене верне носа
Той, хто іще недавно падав ниць. –
Впустіть гінця.

Е н о б а р б

(на бік)

Я з совістю своєю,
Здається, посварюся. Бо служить
Безумцю – чи не значить бути безумним?

І все ж таки, хто вірним залишився
У дні поразок власному вождю,
Той честю перевершив переможця
І тим себе в історію вписав.

Входить Т і р е й.
К л е о п а т р а
Чого бажає Цезар?

Т і р е й
Наодинці
Хотів би я з тобою говорить.

К л е о п а т р а
Не бійся. Це мої хороші друзі.

Т і р е й
Що дружать із Антонієм, либонь?

Е н о б а р б
Йому би стільки друзів, скільки їх
У Цезаря! Чи битись, чи дружити –
Це справа полководців. Ну, а ми
Повинні їм коритись, безперечно.

Т і р е й
Хай буде так. – Уславлена царице,
Забудь нещастя, – закликає Цезар, –
І пам'ятай одне: що Цезар він.

К л е о п а т р а
Це сказано по-царськи. Ну, продовжуй.

Т і р е й
Він знає: до Антонія в обійми
Тебе штовхнула не любов, а страх.

К л е о п а т р а
О!

Т і р е й
Чесць твоя принижена, і він

Тебе жаліє, бо насильство грубе
Тебе укрило плямами ганьби.

К л е о п а т р а
Він бог, йому вся істина відома.
Не добровільно честь моя скорилась,
А зламана насильством.

Е н о б а р б
(на бік)
Та невже?
Спитаю у Антонія. – Одначе,
Начальнику, в твоєму трюмі теча.
Пора і нам тікати з корабля,
Коли тебе зрікаються найближчі.
(Виходить.)

Т і р е й
Що Цезарю сказати? Що ти просиш?
Він сам просити ладен, щоб йому
Дозволила ти бути просто щедрим.
Хотів би він, щоб ти в своїй нужді
На нього опиралась, як на посох.
Але найбільше знати б він бажав,
Що ти зреклась Антонія і просиш,
Щоб захистив тебе своєю міццю
Володар світу.

К л е о п а т р а
Як зовешся ти?

Т і р е й
Тірей.
К л е о п а т р а
Ти дуже ввічливий посол.
Тож Цезарю великому скажи,
Що я стаю навколішки й цілую
Його могутню, переможну руку
І свій вінець кладу йому до ніг.
Із вуст його я вироку чекаю
Для себе, для Єгипту, для синів.

Т і р е й

Ось наймудріше рішення. Коли
В житті нас переслідують невдачі,
Того назвати можна мудрецем,
Хто тим, що нам досяжне, вдовольниться.
Даруй же честь послу: дозволь мені
Поцілувати тобі покірно руку.

К л е о п а т р а

Названий батько Цезаря колись,
Міркуючи про війни і походи,
Любив цю руку піднести до вуст,
Щоб всипати їй дощем цілунків.
Тірей цілує їй руку.

Входять А н т о н і й і Е н о б а р б.

А н т о н і й

Що бачу я? Юпітер-громовержець!
Ти хто такий?

Т і р е й

Я виконавець волі
Того, хто наймогутніший з людей,
Чий веління служать їм законом.

Е н о б а р б

(на бік)

Ну, й відлупцюють же тебе за це!

А н т о н і й

Гей, слуги! – Ох, мерзотнику, чекай! –
Не чують ніби... Де колишня влада?
Бувало, крикнеш, і біжать царі,
Немов хлопчиська, тільки б догодити.
А зараз докричись!

Входять с л у г и.

Чи ви оглухли?

Я ще Антоній. Взяти це створіння
І батогами висікти його!

Е н о б а р б

(на бік)

Вмираючого лева зачіпати
Не те, що борюкатись з левеням.

А н т о н і й
Зірки і місяць! – Висікти, кажу вам!
Хоч би і два десятка шмаркачів,
Що Цезарю підвладні... я звелів би...
Лиш за нахабний дотик до цієї...
Яка тепер не Клеопатра, ні...
Шмагайте, доки не почне волати
Цей блазень про пощаду. Заберіть!

Т і р е й
О Марк Антоній!..
А н т о н і й
Взяти й відшмагати!
І привести назад. З моїм листом
До Цезаря його я відпущу. –
Слуги виводять Тірея.
Ти відцвітала вже, коли з тобою
Зустрілись ми. Невже для того я,
Покинувши своє подружнє ложе,
Не захотів дітей законних мати
Від кращої з жінок, щоб наді мною
Сміялась ти, негіднице, якій
Що я, що перший-ліпший лизоблюд?!

К л е о п а т р а
Мій повелитель!..

А н т о н і й
Я тобі не вірю!
За те, що ми погрязли у гріхах,
Боги людей карають сліпотою,
Затьмаривши мерзотою наш розум,
І нас штовхають до нових оман,
Щоб посміятись з того, як поважно
Йдемо ми до загибелі.

К л е о п а т р а
Невже?

А н т о н і й

Мені тебе лишив покійний Цезар
Недоїдком. Крім того, Гней Помпей
Охоче скуштував цієї страви.
Я навіть не рахую безіменних,
Яких до себе в ліжко брала ти
Для вгамування хіті. Ти ніколи
Не стримувала свій статевий потяг,
Бо невідома стриманість тобі.

К л е о п а т р а

Навіщо ти так кажеш?

А н т о н і й

Дозволяти,
Щоб цей пройдисвіт так себе повів
З твоєю незрівнянною рукою,
Моею насолодою для вуст,
Священною, немов печатка царська!
О, будь я зараз на горі Базанській,
Переревів би там стада биків!
Так, є у мене привід для шаленства.
Мені так само важко бути чемним,
Як шибенику дякувати кату
За спритність рук.
Повертаються с л у г и з Т і р е є м.
Ну, висікли його?

П е р ш и й с л у г а

Добряче відшмагали.

А н т о н і й

Він кричав?
Молив пощади?

П е р ш и й с л у г а

Милості просив.

А н т о н і й

Якщо живий твій батько, хай сумує,
Що ти у нього не дочка, а син.

А сам шкодуй за тим, що недоречно
За переможним Цезарем пішов, –
За це і відшмагали. І віднині
Тримайся далі від жіночих рук,
Треми, коли побачиш їх де-небудь.
Повернешся до Цезаря й розкажеш,
Як прийняли тебе. Та передай,
Щоб стримував свою зарозумілість.
Він тільки бачить, ким я став тепер,
А ким я був, навмисне забуває.
Він може довести мене до шалу,
До крайності, бо вже моя зоря
Поринути готова у безодню.
Якщо твій Цезар скаже, що йому
Не до смаку і вчинок мій, і мова,
То мій вільновідпущений Гіппарх
В його руках, і Цезар має право
Його карати, бити, катувати
На вибір, щоб зі мною розквитатись.
Тепер же забирайся звідси! Геть!

Тірей виходить.

К л е о п а т р а

Закінчив ти?

А н т о н і й

Моя мінлива зоре,

Затьмарилася ти. Вже це одне

Антонію падіння пророкує.

К л е о п а т р а

Продовжуй, я ще можу зачекати.

А н т о н і й

Щоб полестити Цезарю, ти здатна

Його підніжку бісики пускати!

К л е о п а т р а

Мене не знаєш ти.

А н т о н і й

Що? Охолола?

К л е о п а т р а

О милий мій! Якщо я охолола,
Хай з волі неба на отруйний град
Лід серця перетвориться і вдарить
Градина перша в мене. З нею разом
Нехай розтане і моє життя.
Хай градобій уб'є й Цезаріона.
Під крижаною бурею нехай
Загинуть наші діти, весь народ.
І хай їх непоховані тіла
Залишаться москітам на поживу.

А н т о н і й

Доволі, вірю я. Отож, задумав
Олександрію взяти у облогу
Хвастливий Цезар. Тут і дам я бій.
Іще не похитнувся дух у війська
І згуртувався наш розбитий флот,
Являючи і справді грізну силу. –
Де ж ти була, моя колишня мужність? –
До тебе я, царице, повернусь,
Якщо у битві я не буду вбитий,
Ще раз поцілувати ці вуста.
Я повернусь, увесь в крові ворожій,
Безсмертя забезпечивши мечем.
Іще надія є!

К л е о п а т р а

Ось мій герой!

А н т о н і й

Потрояться і сила, і хоробрість,
Несамовито битись буду я.
В минулі дні нерідко ворогів
Щадив я, – відкупались вдалим жартом.
Тепер же, зуби стиснувши, у Тартар
Я буду посилати всіх підряд.
Давай же ніч оцю проведемо,
Як перше, у веселоощах. – Покличте
Моїх воєначальників похмурих.
Наповніть чаші. – Киньмо знову виклик

Зловісній долі.

К л е о п а т р а

А до того ж нині

У мене день народження. Його

Не думала я зовсім святкувати,

Бо він гіркий, але якщо і справді

Антоній ти – я знову Клеопатра.

А н т о н і й

Іще повеселимось.

К л е о п а т р а

У палац

Покличемо всіх вищих командирів.

А н т о н і й

Так, хочу я сказати їм промову.

Хай шрами їх палають від вина.

Не вичерпалась в нас життєва сила.

У бій я кинусь так, що навіть смерть

Косу свою на меч мій проміняла б.

Всі, крім Енобарба, ідуть геть.

Е н о б а р б

Він зараз перед блискавкою з неба

Не відведе очей. Назвав би я

Цей войовничий шал боязню страху.

У цьому стані навіть голуб здатний

Несамовито заклювать орла.

Він втратив глузд, і це йому вернуло

Відвагу. Та хоробрість без ума

Безсилим робить меч. Пора, здається,

Мені уже покинути його.

(Іде геть.)

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

Сцена перша

Табір Цезаря поблизу Олександрії.

Входить Ц е з а р з листом в руці,
за ним А г р и п п а, М е ц е н а т та інші.

Ц е з а р
Загрожує, хлопчиськом обзиває,
Немов би звідси вигнати нас владний.
Посла мого шмагати наказав.
Мене на поєдинок викликає –
Антоній проти Цезаря. От сміх!
Старий вояка міг би зрозуміти,
Що як захочу відшукати смерть,
То шлях до неї я знайду без нього.

М е ц е н а т
Якщо цей звір до краю розлютився,
То, значить, він у пастці. Не давай
Йому перепочинку. Скористайся
Його надмірним шалом і сум'яттям:
Хто в гніві, той себе не береже.

Ц е з а р
Потрібно сповістити командирів,
Що завтра ми дамо останній бій.
У війську є багато тих, що перше
Антонію служили; хай вони
Його захоплять. Прослідкуй за цим.
І пригости солдат. Припасів досить,
А військо нагороду заслужило.
Так, жаль мені, Антонію, тебе!

Ідуть геть.

Сцена друга

Олександрія. Палац Клеопатри.
Входять Антоній, Клеопатра, Енобарб,
Харміана, Ірада, Алексас та інші.

А н т о н і й
(до Енобарба)
То він не захотів зі мною битись?

Е н о б а р б

Так.

А н т о н і й

А чому?

Е н о б а р б

Вважає він себе

У десять раз щасливішим за тебе –

Не можна вдесятьох на одного.

А н т о н і й

Тож завтра я на суші і на морі

Йому дам бій. Або лишусь живим,

Або омию честь своєю кров'ю

І їй безсмертя дам. Ти рвешся в бій?

Е н о б а р б

Я буду битись з криком: "Наших б'ють!"

А н т о н і й

Ти жартівник! – Покличте слуг до мене. –

Входять с л у г и.

Влаштуйте нам увечері бенкет. –

Дай руку. Ти служив мені на совість. –

І ти також. – І ти. – Служили всі ви

Чесніше, аніж деякі царі.

К л е о п а т р а

(до Енобарба)

Що означає це?

Е н о б а р б

(до Клеопатри)

Так горе часом

Знущається над розумом людським.

А н т о н і й

Ти теж слугою вірним був мені.

Бажав би я місцями помінятись,

Щоб ви усі Антонієм зробились,

А я – слугою вашим, і зумів

Вам послужити так, як ви служили.

С л у г и

Нехай боги такого не допустять!

А н т о н і й

Іще сьогодні, друзі, послужіть.

Ледь спорожніє чаша – наливайте

І підкоряйтесь всім моїм велінням,

Немов би ще імперія була,

Подібно вам, служницею моєю.

К л е о п а т р а

(до Енобарба)

Чого він добивається?

Е н о б а р б

(до Клеопатри)

Їх сліз.

А н т о н і й

Ще послужіть сьогодні. Бо, можливо,

Кінець надійде вашій вірній службі,

І ви вже не побачите мене,

Хіба що труп скривавлений, холодний.

Новий володар вже, можливо, завтра

Наказувати буде вам. Тому

Вас оглядаю поглядом прощальним

І вас від себе, друзі, не жену.

Ні, тільки смерть розлучить нас навіки.

Мені ще дві години послужіть,

І хай боги вас бережуть надалі.

Е н о б а р б

Розжалобив ти всіх. Дивись, ревуть.

У мене теж чомусь змокрили очі.

Не соромно, — робити з нас жінок?

А н т о н і й

Я не чекав такого, присягаюсь.

Нехай добро зросте із ваших сліз.

Мене ви надто хмуρο зрозуміли.

Я лиш хотів підтримати ваш дух,

Щоб розігнали ви пільму зневіри

Вогнями і бенкетом голосним.
Не сумнівайтесь, я у завтра вірю.
До перемоги поведу я вас,
А зовсім не до доблесної смерті.
Ходімо ж до святкової вечері,
Щоб утопити думи у вині.

Ідуть геть.

Сцена третя

Олександрія. Перед палацом.
Входять двоє в а р т о в и х.

П е р ш и й в а р т о в и й
Щасти тобі. Що принесе нам ранок?

Д р у г и й в а р т о в и й
Все вирішиться завтра. Чи не чув
Чуток якихось в місті?

П е р ш и й в а р т о в и й
Ні, а що?

Д р у г и й в а р т о в и й
Плітки, напевне, брате. На добраніч.

П е р ш и й в а р т о в и й
Хай буде ніч спокійною для нас.

Входять ще двоє в а р т о в и х.
Д р у г и й в а р т о в и й
Братове, будьте пильними сьогодні.

Перший і другий вартовий стають на свої
пости біля палацу.
Т р е т і й в а р т о в и й
Самі не спіть.

Ч е т в е р т и й в а р т о в и й
А наше місце тут.

Третій і четвертий вартовий стають з іншого боку.
Якщо наш флот не підведе нас завтра,
То я ручусь – піхота візьме верх.

Т р е т і й в а р т о в и й
Надійне військо, мужнє й бойове.

Звуки гобоїв під сценою.
Ч е т в е р т и й в а р т о в и й
Тихіше! Що це?

П е р ш и й в а р т о в и й
Чуєш?

Д р у г и й в а р т о в и й
Що за звуки?

П е р ш и й в а р т о в и й
Так... музика...

Т р е т і й в а р т о в и й
Лунає з-під землі.

Ч е т в е р т и й в а р т о в и й
Це добрий знак?

Т р е т і й в а р т о в и й
Боюся, що недобрий.

П е р ш и й в а р т о в и й
Та тихше ти... Що б означало це?

Д р у г и й в а р т о в и й
Я думаю, Антоніїв заступник,
Бог Геркулес, іде від нього геть.

П е р ш и й в а р т о в и й
Ходімо, їх спитаємо – чи чули?
Ідуть до другого сторожового поста.

Д р у г и й в а р т о в и й

Ну, що тут чути?

У с і

Ви також це чули?

П е р ш и й в а р т о в и й

Незрозуміло!

Т р е т і й в а р т о в и й

Чуєте? Ви теж?

П е р ш и й в а р т о в и й

На звук давайте підемо, наскільки

Нам дозволяє служба.

У с і

Чудеса!

Ідуть геть.

Сцена четверта

Там же. Покій у палаці.

Входять А н т о н і й, К л е о п а т р а,

Х а р м і а н а та інші.

А н т о н і й

Подайте обладунок!

К л е о п а т р а

Ляж, поспи.

А н т о н і й

Пора, кохана. – Еросе, мій панцир!

Входить Ерос з обладунком.

В залізо одягни мене, мій друже. –

Якщо мені в бою не буде щастя,

То це тому, що я над ним сміюсь. –

Ну, одягай!

К л е о п а т р а

Тобі допоможу я.

Оце навіщо?

А н т о н і й

Мила, не чіпай!

Ти - мій єдиний зброєносець серця.

Не те береш, ти сплутала усе.

К л е о п а т р а

Так правильно? Ось так?

А н т о н і й

Звичайно, мила.

Тепер ніякий ворог не страшний. -

(до Ероса)

Учися, друже. Йди і сам озбройся.

Е р о с

Іду.

К л е о п а т р а

Я добре лати застібнула?

А н т о н і й

Чудово! Не позаздрю я тому,

Хто спробує із мене їх зірвати. -

Чом зволікаєш, Еросе? Поглянь,

Спритніший, аніж ти, мій зброєносець.

Якби ж то ти могла, моя любове,

Хоч раз мене побачити в бою,

Та ще якби хоч трохи розумілась

В ділах військових, оцінила б ти

Моє неперевершене мистецтво.

Входить озброєний л е г і о н е р.

Вітаю щиро, воїне. Відразу

Я у тобі сміливця впізнаю.

Ми рано до улюбленої праці

Вставати звикли й віддаємось їй

Із радістю.

Л е г і о н е р

Володарю, хоч рано,

Та тисячі закованих в броню

На узбережжі вже тебе чекають.

Крики. Звуки труб.

Входять в о є н а ч а л ь н и к и і л е г і о н е р и.

В о є н а ч а л ь н и к

Уже світає. – Хай живе наш вождь!

У с і

Нехай живе наш вождь!

А н т о н і й

Я радий, друзі,

Бадьорість відчувати у вітанні.

Який світанок ясний і стрімкий,

Як отроцтво майбутнього героя! –

Подай іще он те. Усе. Спасибі.

Прощай, царице! Що мені судилось,

Те й буде. Поцілунок мій прийми

Без ніжностей, цілунок від солдата.

Прощаюсь, як велить мені ця сталь. –

Всі, хто готові битися сьогодні,

За мною! Я веду вас. – Прощай!

Антоній, Ерос, воєначальники і легіонери
ідуть геть.

Х а р м і а н а

Чи не піти тобі до спочивальні?

К л е о п а т р а

Ходім. Відважно військо він повів.

Якби кінець цієї боротьби

Вирішуватись міг у поєдинку

Із Цезарем, тоді б... А так... Ходім.

Ідуть геть.

Сцена п'ята

Табір Антонія поблизу Олександрії.

Сурми. Входять А н т о н і й та Е р о с
і зустрічаються зі с т а р и м с о л д а т о м.
С о л д а т
Нехай тобі боги пошлють удачу.

А н т о н і й
Якби ж то я твоїм повірив шрамам
В той чорний день і дав на суші бій!

С о л д а т
Були б з тобою й досі ті царі,
Що зрадили тебе, і твій соратник,
Який тебе сьогодні залишив.

А н т о н і й
Сьогодні вранці? Хто ж це?

С о л д а т
Щонайближчий.
Поклич-но: "Енобарбе!" — і ніхто
На клич не відгукнеться. Хоч, можливо,
Із табору суперника долине:
"Пробач, тобі я більше не служу".

А н т о н і й
Що кажеш ти?!
С о л д а т
Він з Цезарем віднині.

Е р о с
Коштовності його лишились тут.

А н т о н і й
Він перебіг?

С о л д а т
Ручуся головою.

А н т о н і й
Тоді, Еросе, відішли йому
Коштовності його, усі до крихти,

І напиши, що я прощаюсь з ним,
Бажаю щастя й дуже сподіваюсь,
Що більше вже йому не доведеться
Міняти друзів наче хазяїв.
Я підпишу листа. – О клята доле!
Що робиш ти з найкращими людьми? –
Піди, розпорядись. – Ех, Енобарбе!

Ідуть геть.
Сцена шоста

Табір Цезаря поблизу Олександрії.
Сурми. Входять Ц е з а р, А г р и п п а,
Е н о б а р б і почет.

Ц е з а р
Пора, Агриппо, починати бій.
Всіх сповісти, що ми бажаєм взяти
Антонія живцем.

А г р и п п а
Я сповіщу.
(Іде геть.)
Ц е з а р
Жаданий мир від нас вже недалеко.
Як пощастить, всі три частини світу
Укриє тінь оливкових гілок.

Входить г о н е ц ь.
Г о н е ц ь
Антоній рушив.

Ц е з а р
Треба, щоб Агриппа
Поставив перебіжчиків вперед –
У перший ряд. Тоді удар Антоній
Спрямує мимоволі на своїх.

Цезар з почетом іде геть.
Е н о б а р б
Алексас зрадив теж. До Іудеї

Послав його з дорученням Антоній,
Та він підмовив Ірода – царя
До Цезаря під руку перебігти.
А в нагороду Цезар наказав
Алексаса повісити. На службу
Канидія він взяв з товаришами,
Та довіряти їм не будуть тут.
Я підлість теж зробив. За це мені
Вже радості не бачити довіку.

Входить с о л д а т Ц е з а р я.
С о л д а т
Гей, Енобарбе! Надіслав Антоній
Тобі листа й коштовності твої,
А ще якісь дарунки на додачу.
Наткнувся посланець на мій дозір.
Його провів я до твого намету,
Де він почав розв'ючувати мулів.

Е н о б а р б
Візьми собі усе.
С о л д а т
Ти не жартуй.
Кажу я правду. Краще потурбуйся,
Щоб посланця відправити безпечно:
Не можу я покинути свій пост.
Твій імператор щедрий, як Юпітер.
Іде геть.

Е н о б а р б
Я, справді, найогидніша паскуда,
І сам це добре знаю. О Антоній!
Ти – щедрості колодязь. Що б віддав
Мені за вірність ти, якщо за зраду
Ти осипаєш золотом мене?
Це – ніж мені у серце. Як невдовзі
Не розірве його нестерпний біль,
Знайду для цього більш надійний засіб.
Та вистачить і відчаю мені.
І мушу я тепер приймати участь
У битві із Антонієм?.. Ганьба!

Та краще б до смердючої канави,
Щоб здохнути, упав би я на дно!
Іде геть.

Сцена съома

Поле бою між двома таборами.
Шум битви. Сурми і барабани.
Входить А г р и п п а з воєначальниками.

А г р и п п а
Ми задалеко вклинились. Відходьмо!
Сам Цезар нині боєм керував,
Та відсічі такої ми не ждали.
Ідуть геть.
Шум битви. Входять А н т о н і й і поранений С к а р.

С к а р
Оце так бій, володарю! Отак
Ударити б відразу, то давно би
Погнали їх, розквасивши носи!

А н т о н і й
Ти сам в крові.

С к а р
Були дві рани поруч,
Як буква "Т", та ще одну дістав –
І стала буква "Н".

А н т о н і й
Вони відходять.

С к а р
В стічну канаву скинемо ми їх!
На тілі є ще місце для зарубок.
Входить Е р о с.
Е р о с
Вони біжать, і можна успіх наш
Вважати перемогою.

С к а р

Рубати!

І гнати їх по полю, як зайців!

На боягузів полювати легко,

Нема потіхи кращої за цю.

А н т о н і й

Жди нагороди за веселу вдачу,

А за відвагу – більшу в десять раз.

Ходімо!

С к а р

Хоч кульгаю я, ходім!

Ідуть геть.

Сцена восьма

Під стінами Олександрії.

Шум битви. Входять А н т о н і й і С к а р
з військом.

А н т о н і й

Ми їх назад відкинули, у табір. –

Хай сповістять цю новину цариці.

Не встигне завтра й сонечко зійти,

Як випустимо ми із жил ворожих

Всю кров, що залишилася у них. –

Всім дякую. Всі бились так відважно,

Немов би не за мене бились ви,

Обов'язок виконуючи чесно,

А кожен доблесть Гектора відчув.

Ввійдіть у місто до жінок і друзів,

Їм розкажіть про подвиги свої.

Вам будуть кров змивати сльози щастя

І рани поцілунки лікувать.

(до Скара)

Дай руку.

Входить К л е о п а т р а з почетом.

Я про подвиги твої

Цій чарівниці розказати хочу,

Щоб і її подяку ти почув. –

Моя любове! Обійми мене
За шию, міцно стиснену залізом,
Крізь товщу лат до серця пригорнись,
Биття його послухай переможне:
То гордий стук твоєї колісниці.
К л е о п а т р а
О мій герою! Мужності взірець!
О втілення безстрашності і сили!
Ти розірвав тенета злої долі,
Над нею сміючись.

А н т о н і й
Мій соловей!
Ми багатьох навек поклали спати.
Моя кохана! Хоч моє волосся
Вже почало сивіти, розум мій
Ще служить джерелом моєї моці,
Ще з юнаком я можу позмагатись.
(Вказує на Скара.)
Ось хто герой. За подвиги в бою
Довір його вустам безцінну руку!
Він бився так, неначе бог війни
Вселився в нього, вирішивши в гніві
Під корінь підрубати рід людський.

К л е о п а т р а
Одержмиш ти у нагороду, друже,
Коштовні обладунки золоті.

А н т о н і й
Хоч би вони, як колісниця Феба,
Були в рубінах, – дар він заслужив.
Подай же руку. Ввійдемо у місто
Як переможці, гордо несучи
Свої щити, порубані у битві.
На жаль, палац для війська затісний,
А то б ми сіли за загальний стіл
І випили за бій, що буде завтра.
Він визначить подальшу долю всіх. –
Гей, сурмачі, хай мідний голос труб
Із гуркотом литавр оглушить місто!

Хай оплесками й гулом переможним
Вітають нас і небо, і земля!

Ідуть геть.

Сцена дев'ята

Табір Цезаря.

С о л д а т и стоять на варті.

П е р ш и й в а р т о в и й

Нас за годину змінять на посту,

А ні, то повернемось до вартівні.

Ніч місячна, і вже о другій ранку

Повинен, кажуть, поновитись бій.

Д р у г и й в а р т о в и й

Учора нам добряче перепало.

Входить Е н о б а р б.

Е н о б а р б

О ніч, тебе за свідка я беру!..

Т р е т і й в а р т о в и й

Це хто там?

Д р у г и й в а р т о в и й

Зачекай-но... Дай послухать.

Е н о б а р б

Світило ночі, будь мені за свідка!

І в час, коли нащадки із презирством

Про зрадників згадають, ти підтвердь,

Що каявся нещасний Енобарб

Перед тобою.

П е р ш и й в а р т о в и й

Енобарб!

Т р е т і й в а р т о в и й

Тихіше!

Е н о б а р б

О місяце, володарю печалі!

На мене вилий всю отруту ночі,

Позбав мене набридлого життя.

Порожнє серце, висохле від горя,

Розбий об камінь злочину мого

І цим кінець стражданням поклади. –

Антонію, чия великодушність

Ще більша, аніж нищість Енобарба, –

Пробач мені за все і зрозумій!

А світ нехай внесе мене до списку

Запроданців, зрадливих втікачів. –

Антонію!..

(Вмирає.)

Д р у г и й в а р т о в и й

Поговорити б з ним.

П е р ш и й в а р т о в и й

Послухаймо. Можливо, щось він скаже,

Що Цезарю було б корисно знати.

Т р е т і й в а р т о в и й

Послухаєм. Та він немов би спить.

П е р ш и й в а р т о в и й

Скоріше непритомний. Перед сном

Подібних молитов не промовляють.

Д р у г и й в а р т о в и й

Підійдемо до нього.

Т р е т і й в а р т о в и й

Гей, прокинься!

Гей, відгукнись!

Д р у г и й в а р т о в и й

Ти чуєш? Відгукнись!

П е р ш и й в а р т о в и й

Смерть узяла його.

Здалеку чути барабани.

Це барабани

Неголосно пробуджують війська.
Віднесемо сердегу до вартівні.
Він не з простого люду.

Т р е т і й в а р т о в и й
Підіймай.
Можливо, він іще до тями прийде.

Вартові йдуть, несучи труп Енобарба.

Сцена десята

Поле бою між двома таборами.
Входять А н т о н і й і С к а р з військом.

А н т о н і й
Готуються вони до бою в морі,
На суші їм, як видно, не з руки.

С к а р
Готуються й на морі, і на суші.

А н т о н і й
Нехай хоч у повітрі, чи вогні!
Усюди ми дамо їм гідну відсіч.
Але до справ. Поставимо піхоту
Навколо міста, на височині.
Флот за наказом вже виходить в море.
З гори за боєм зручно слідкувати
І бачити маневри кораблів.

Ідуть геть.
Входить Ц е з а р з військом.
Ц е з а р
Чекати, поки він не нападе.
Не рухатись. Та він у бій не вступить.
Цвіт війська він послав на кораблі,
Але за нами буде перемога.
Ідуть геть.
Повертаються А н т о н і й і С к а р.

А н т о н і й

Наш флот з ворожим зблизився. З горбочка,
Там, де сосна, напевне, видно краще.
Піду погляну й скоро повернусь.
(Іде геть.)

С к а р

Поміж снастей галери Клеопатри
Гніздо зліпили ластівки. Авгури
Не знають, що й казати. Всі мовчать,
Та вигляд їх зловісний. Сам Антоній
То мужній, то розгублений, немов
Його військове щастя то всміхнеться
Надією на скору перемогу,
То налякає смертю.
Здалеку чути шум нібито морського бою.
Повертається А н т о н і й.

А н т о н і й

Нам кінець!

Нас зрадила підступна єгиптянка.
Флот переходить на ворожий бік.
Дивись – вони шапки жбурляють вгору
І разом п'ють, мов друзі бойові. –
Тварюко, тричі проклята! Хлопчиську
Мене ти безсоромно продала.
З тобою лиш моє воює серце.
(до Скара)

Розпустиш військо. Мушу я тепер
Сквитатися з чаклункою – і тільки.
Розпустиш військо і рятуйся сам.
Скар іде геть.
О сонце! Я вже більше не побачу
Тебе на сході. Щастя і Антоній,
Прощаючись, тут міцно тиснуть руки.
І це – кінець. Всі прихвосні мої,
Що п'яти по-собачому лизали,
Хвостами перед Цезарем махають.
Він у цвіту. А я, неначе кедр,
Що вище всіх здіймався головою,
Стою увесь обідраний, сухий.
Я зраджений. Єгипетська тварюко!
Чаклунко! За один лиш погляд твій

Я вів у бій своє відважне військо.
Це ж треба, щоб були твої обійми
Метою у житті, вінцем бажань!
А ти мене циганською брехнею,
Як дурника, круг пальця обвела, –
І ось жебрак я. – Еросе! До мене!
Входить К л е о п а т р а.
Ти, відьмо? Згинь!

К л е о п а т р а
За що мій повелитель
Так гнівається на свою любов?

А н т о н і й
Згинь! Бо з тобою розплачусь за зраду
І зіпсую для Цезаря тріумф.
А я б хотів, щоб виставив тебе
Він на потіху озвірілій черні;
Щоб ти за колісницею його
Йшла пішки, як паскудна грудка бруду,
Якою заплямовані жінки;
І щоб тебе, мов чудисько, за гроші
Показували кожному роззяві
На виставці трофейних дивовиж;
Щоб там своїми нігтями роздерла
Октавія ненависне лице!
Клеопатра йде геть.
Ти правильно зробила, що пішла.
Себе в руках не можу я тримати.
Втім, смерть від рук моїх тебе, можливо,
Від безлічі ще гірших врятувала б. –
Гей, Еросе! – Я ніби у вогні.
Сорочку Несса на собі відчув я.
О Геркулесе! Дай моему гніву
Твоє шаленство, щоб закинуть зміг
Зрадливого раба я аж на місяць.
Я палицею грізною твоєю
Хотів би відьму знищити навік.
Вона мене за безцінь продала
Хлопчиськові... Я просто жертва змови...
Вона помре. – Гей, Еросе! Ти де?

Іде геть.

Сцена одинадцята

Олександрія. Палац Клеопатри.

Входять К л е о п а т р а, Х а р м і а н а,
І р а д а т а М а р д і а н.

К л е о п а т р а

Допоможіть! Скоріше! Він лютує
Сильніше, ніж Аякс Теламонід.
Шалений він, як Фессалійський вепр.

Х а р м і а н а

Ти заховайся в царській усипальні.
Ми скажемо Антонію, що вмерла.
Зі славою йому прощатись важче,
Аніж душі розстатися з життям.

К л е о п а т р а

Так, в усипальню. – Підеш, Мардіане,
Негайно до Антонія і скажеш,
Що смерть я заподіяла собі.
І з подихом останнім шепотіла:
"Антонію..." Розжалоб, як зумієш.
Подивишся, як сприйме він цю смерть,
І все мені розкажеш. – В усипальню!

Ідуть геть.

Сцена дванадцята

Там же. Інша кімната.

Входять А н т о н і й і Е р о с.

А н т о н і й

Ти впевнений, що я таки Антоній?

Е р о с

Так, пане мій.

А н т о н і й

Бо інколи хмарки

Приймають вигляд лева чи дракона,

Ведмедя чи химерної фортеці,

Нагадують собою кряж гірський

Або далекий мис, порослий лісом.

Повітря так обманює наш зір

У присмерку вечірньому. Ти бачив

Подібні чудеса?

Е р о с

Так, пане мій.

А н т о н і й

Перед тобою – кінь, а вже за мить

Поміж хмарин ці обриси знайомі

Не розрізниш, як воду у воді.

Е р о с

Буває, пане.

А н т о н і й

Еросе, віднині

І я – такий же невиразний привид.

Іще Антоній я, та образ цей

Вже губиться. Хіба не для Єгипту

Я вів війну? Так от, його цариця

(Чиїм, здавалось, володів я серцем,

Як і вона навзаєм володіла

Моїм і міліонами сердець,

Вже втрачених), так от, його цариця

Домовилась за спиною моєю

З суперником і продала йому

Мене з моєю славою за безцінь.

Та ти не плач. Я владен зіпсувати

Йому тріумф, собі обравши смерть.

Входить М а р д і а н.

Гей, ти! Твоя безчесна господиня

Мене зробила кволим, вкравши меч.

М а р д і а н

Антонію, вона тебе любила,

З'єднавши долі, власну і твою.

А н т о н і й

Негіднику! За підлість і підступність
Ця зрадниця поплатиться життям.

М а р д і а н

Життям не можна поплатитись двічі.
Цей борг уже цариця заплатила.
Ти побажав – і сталося. Радій!
Але були слова її прощальні:
"Мій доблесний Антонію! О мій..."
Останнє слово загубилось десь
У грудях поміж серцем і вустами.
Та відійшовши з іменем твоїм,
Вона в собі це слово поховала.

А н т о н і й

Як? Клеопатра вмерла?

М а р д і а н

Так, померла.

А н т о н і й

(до Ероса)

Зніми із мене лати. Закінчився
Мій труд життєвий. Вже й спочить пора.
(до Мардіана)

Подякуй, що лишився ти живим.

І це – занадто щедро нагорода.

Мардіан виходить.

Знімай! – І щит Аякса в сім шарів

Вже не врятує від цього удару.

Мені пора. Хай розірвуться груди!

Хай серце стане каменем, щоб їх

Розбити вщент. – Ну, Еросе, скоріше! –

Своє відвоював я. Прощавайте,

Мої в боях побиті обладунки,

Я з честю вас носив. – Візьми їх геть.

Ерос виходить.

О Клеопатро! Дожену тебе,

Щоб зі слізьми пробачення просити.

Мені так треба. Зволікання – мука.
Світильник згас. Пора й мені лягти.
Боротися безглуздо: міць моя
Лише для самознищення придатна.
Прикладемо печатку і – кінець. –
Гей, Еросе, до мене! – Йду, царице.
Моя любове, зачекай мене!
У неземні сади блаженних душ
Ми радісно, рука з рукою, вступим,
І духи нас захоплено оточать
З усіх боків, – відіб'ємо ми їх
Із почету Дідони і Енея. –
Гей, Еросе! До мене повернись!
Е р о с повертається.

Е р о с
Чого іще бажає повелитель?

А н т о н і й
Якщо вона померла, то безчесно
Продовжувати жити. Прогнівлю
Богів я слабкодухістю своєю.
Я, хто мечами перекроїв світ,
Хто у Нептуна на зеленій спині
Побудував міста із кораблів,
Рішучістю я поступаюсь жінці,
За велич духа першість віддаю!
Обравши смерть, вона немов сказала:
"Сама я владна над своїм життям".
Ти, Еросе, колись мені поклявся:
Якщо зі мною трапиться біда
І стане ясно, що невідворотні
Падіння і ганьба, то ти мене
За першим же проханням умертвиш.
Що ж, час настав, з'явилася потреба.
Не полотній – ти не мене уб'єш,
Ти цим позбавиш Цезаря тріумфу.

Е р о с
О боже! Посягнути на життя,
Яке щадили в битві чорні хмари

Парфянських стріл?

А н т о н і й

А ти б вважав за краще
Дивитися у Римі із вікна,
Як твій володар із ярмом на шиї,
Зі скрученими намертво руками,
Кудись за колісницею бреде?
Як Цезар, упиваючись тріумфом,
Сміється з полоненого свого?

Е р о с

Нізащо, ні!

А н т о н і й

Тоді наважся, друже!
Удар смертельний – ось надійні ліки.
Тож розмахнись мечем, яким служив
Вітчизні чесно ти, і вбий мене.

Е р о с

Звільни мене, володарю, від цього!

А н т о н і й

Коли я відпускав тебе на волю,
Ти присягнув мені, що зробиш це
За першим же наказом. То зроби!
Інакше я усі твої заслуги
У гріш не ставлю. Ну, виймай свій меч!

Е р о с

Тоді хоч відверни своє обличчя,
Щоб не сліпило очі сяйво слави.

А н т о н і й

Хай буде так.

Е р о с

Ось... я його дістав.

А н т о н і й

То виконай усе, що ти повинен.

Е р о с

Володарю! Мій вождь! Мій імператор!

Дозволь мені до того, як ударю,

Сказати наостанок: "Прощавай!"

А н т о н і й

Прощай.

Е р о с

Прощай, славетний полководець!

Чи бити?

А н т о н і й

Бий!

Е р о с

Ну що ж...

(Кидається на свій меч.)

Принаймні так

Антонія я не побачу мертвим.

(Вмирає.)

А н т о н і й

Ти втричі благородніший за мене.

Ти дав мені, мій Еросе, урок.

Ти і цариця показали приклад

Рішучості і мужності. Та я

Давно уже заручений зі смертю

І сам на шлюбну постіль поспішу.

Твій повелитель, Еросе, вмирає

Твоїм невмілим учнем. Ти навчив,

Як із життям я можу покінчити.

(Кидається на меч.)

Це що? Я ще живу? Живу?.. – Гей, варто!..

Сюди!.. До мене! Швидше заколіть!

Входить Д е р ц е т і в а р т а.

П е р ш и й с о л д а т

Що тут за шум?

А н т о н і й

Я недоречно схибив.

Почате докінчіть, благаю вас!

Д р у г и й с о л д а т

Скотилась зірка.

Т р е т і й с о л д а т

Ось кінець часів.

У с і

О горе!

А н т о н і й

Заклинаю вас: добийте!

П е р ш и й с о л д а т

Не можу я.

Д р у г и й с о л д а т

Я теж.

Т р е т і й с о л д а т

Ніхто із нас.

Солдати ідуть геть.

Д е р ц е т

Твоя поразка й смерть велять тікати

Прихильникам твоїм.

(Піднімає меч Антонія.)

Мені цей меч

І вість про те, що сталося, відкриють

До Цезаря дорогу.

Входить Д і о м е д.

Д і о м е д

Де Антоній?

Д е р ц е т

Він тут.

Д і о м е д

Він ще живий? Чому мовчиш?

Дерцет іде геть.

А н т о н і й

О Діомеде! Припини ці муки.

Прошу, добий мене своїм мечем.

Д і о м е д

О наш великий вождь! Мене послала

Тебе знайти цариця Клеопатра.

А н т о н і й
Коли? Скажи!
Д і о м е д
Та щойно.

А н т о н і й
Де вона?
Д і о м е д
Сховалася у царській усипальні.
Передчуття шепнуло їй, що тут
Нещастя із тобою відбулося.
Коли вона дізналась, що її
Ти запідозрив у підступній зраді
І що твій гнів нічим не зупинити,
Вона звеліла сповістити тебе
Про смерть свою удавану. Та потім,
Побоюючись наслідків тяжких
Такої звістки, повеліла правду
Тобі відкрити. Я боюсь, що пізно.

А н т о н і й
Занадто пізно, добрий Діомеде.
Все ж охоронців викличи моїх.

Д і о м е д
Гей, хто там! Імператорська сторожа!
Скоріше! Полководець кличе вас.
Входять о х о р о н ц і Антонія.

А н т о н і й
Востаннє послужіть мені сьогодні:
Мене до Клеопатри віднесіть.

П е р ш и й о х о р о н е ц ь
О горе нам! Чому не пережив,
Володарю, ти слуг своїх покірних?

У с і
Нещасний день!

А н т о н і й
Соратники мої!

Не радуйте глибоким сумом долю.
Її удари з гідністю терпіть:
Ви цим самі їй завдасте удару.
Ну, піднімайте. Я вас всіх водив.
Тепер нести мене вам доведеться.
Спасибі вам за все.

Усі ідуть, несучи Антонія.

Сцена тринадцята

Там же. Царська усипальня.
Нагорі з'являються К л е о п а т р а,
Х а р м і а н а та І р а д а.

К л е о п а т р а
О Харміано! Видно, не судилось
Мені цей склеп покинути.

Х а р м і а н а
Утішся.
К л е о п а т р а
Не можу. Пережити хочу я
Події доленосні і жахливі,
Тому слова розради не сприйму.
Моя скорбота і її причина
Співмірними, принаймні, мають бути.
Внизу з'являється Д і о м е д.
Ну, говори! Він вмер?

Д і о м е д
Він ще живий,
Та зараз він на волосок від смерті.
Поглянь в той бік. Його несуть сюди.
Входять внизу о х о р о н ц і, що несуть А н т о н і я.

К л е о п а т р а
О сонце! Небо й землю спопели!
Хай вічний морок обіймає Всесвіт.
Антонію! Антонію мій милий!
До мене, друзі! Їм допоможіть,

Ірадо, Харміано! Хай несуть
Його сюди, до нас.

А н т о н і й
Не побивайся!
Антонія не Цезар переміг,
Я сам здобув останню перемогу.

К л е о п а т р а
Звичайно, так. Антонія подужать
Один Антоній міг... Та горе нам!

А н т о н і й
Моя царице, смерть мене чекає,
І я їй докучаю зволіканням
Лише для того, щоб твої вуста,
Зверх тисяч попередніх поцілунків,
Поцілувати зміг останній раз.

К л е о п а т р а
До тебе я б спустилася, коханий,
Але боюсь, що схоплять там мене.
Не хочу я, щоб прикрашали мною
Погордливого Цезаря тріумф.
Допоки у кинджала лезо є,
І смертоносна сила у отрути,
І жало у змії – я не боюсь:
Смиренниця Октавія ніколи
Не обіллє мене своїм презирством.
До мене, мій Антонію, сюди!
Ми втягнемо його нагору, друзі.
Берімося!
А н т о н і й
Скоріше. Я вмираю.

К л е о п а т р а
Мені тебе носити на руках
Уперше довелося, мій коханий.
Який же ти важкий! Всю міць твою
Скорбота на тягар перетворила.
Мені б Юнони владу, то підняв би

Тебе на небеса прудкий Меркурій,
Щоб поруч із Юпітером ти сів.
Так, так... — Але зітхатъ за нездійсненним
Було завжди безумством... — Так... ось так.
Антонія піднімають нагору.
Ти приймеш смерть там, де знайшов життя.
Якби мої цілунки оживляли,
Я стерла би у них свої уста.

У с і
О горе!
А н т о н і й
Клеопатро, я вмираю...
Дай хоч ковток вина... скажу тобі...

К л е о п а т р а
Ні, я скажу. Я долю прокляну,
Яка пряде життя людського нитку.

А н т о н і й
Чекай, кохана... Попроси, щоб Цезар
Тобі лишив життя твоє і честь.

К л е о п а т р а
Ці речі сумістити неможливо.
А н т о н і й
Послухай, мила... Ти не вір нікому
З наближених до Цезаря людей,
Лиш Прокулею...

К л е о п а т р а
Цезаревим слугам
Не буду довіряти. Я повірю
Своїм рукам, рішучості своїй.

А н т о н і й
Журитися не треба, що спіткав
Мене такий кінець. Нехай утішать
Тебе щасливі спогади про дні,
Коли я був уславленим, величним
Поміж усіх володарів земних.

Я і тепер вмираю не безславно,
Я не схилюся і не зняв шолом
Перед своїм суперником пихатим.
Я смерть сприйняв як римлянин, що чесно
Був римлянином здоланий в бою.
Мій дух відходить... Більше я не можу...

К л е о п а т р а
Невже помреш ти, воїне славетний?
А я? Невже залишиш ти мене
У світі осоружному? Без тебе
Він - саж свинячий.
Антоній помирає.
Гляньте, він помер!
Вінець творіння обернувся в порошок.
Зів'яв дочасно переможний лавр.
Штандарт військовий скинутий додолу.
А рід людський принизився до рівня
Недолітка зухвалого. Пішло
Від нас героїство. Вартого уваги
Нічого не лишилось на землі.
(Непритомніє.)

Х а р м і а н а
Не треба так!
І р а д а
Невже й вона померла?

Х а р м і а н а
Володарко державна!

І р а д а
О царице!
Х а р м і а н а
Отямся, встань!

І р а д а
Царице єгиптян!
Прийди до тям!

Х а р м і а н а

Тсс... Ірадо, тихше.

К л е о п а т р а

Ні, не цариця, а звичайна жінка,
І мною володіють почуття,
Як бідною скотаркою... Жбурнути б
Богам бездушним скіпетр мій в лице
І крикнути: "І я була богиня,
Допоки ви не вкрали мій алмаз!.."
Немає сил терпіти. Наче пес
Розлючений, гризе мене страждання.
Чи гріх же увійти у житло смерті
Незваною? – Дівчата, потерпіть.
Кріпіться! Що з тобою, Харміано?
Мої хороші! – Потьмяніло все.
Погасло світло. Догорів наш світоч. –
Солдати! Не годиться сумувати.
Ми з честю поховаємо вождя,
А потім, свій обов'язок відбувши,
Без трепету, як римлянам це личить,
Відкрити нам обійми змусим смерть.
Яка німа й холодна оболонка,
В якій недавно жив могутній дух!
Немає друга, він пішов від нас,
Та доженем його ми в смертний час.

Ідуть, несучи тіло Антонія.

Д І Я П'Я Т А

Сцена перша

Табір Цезаря поблизу Олександрії.
Входять Ц е з а р, А г р и п п а, Д о л а б е л л а,
М е ц е н а т, Г а л л, П р о к у л е й та інші.

Ц е з а р

Скажи, щоб він здавався, Долабелло,
Розбитий він: його упертий опір
Безглуздий.

Д о л а б е л л а

Так я, Цезарю, й скажу.

(Іде геть.)

Входить Д е р ц е т з мечем Антонія в руках.

Ц е з а р

Ти хто? Як ти наспілився з'явитись

До мене зі скривавленим мечем?

Д е р ц е т

Моє ім'я Дерцет. Служив я чесно

Антонію, що справді гідним був

Старанної і відданої служби.

Допоки міг стояти й говорити,

Він був мені господарем. Життя

Я не щадив, воюючи за нього.

Захочеш взяти ти мене на службу, –

Тобі я буду вірним, як йому.

А ні, – роби зі мною все, що хочеш.

Ц е з а р

Що означає це?

Д е р ц е т

Антоній вмер.

Ц е з а р

Не може бути! Бо його падіння,

Напевне, цілий Всесвіт потрясло б.

І землетрусом зажбурнуло б левів

На вулиці, а мешканців – в пустелю.

Його кінець – це не звичайна смерть:

Півсвіту у ім'я його вмістилось.

Д е р ц е т

І все ж він вмер. Та тільки свій кінець

Знайшов не від сокири правосуддя,

Не від кинджала найманця. О ні!

Безтрепетна рука, якою він

В історію вписав свої діяння,

Знайшовши в серці мужньому рішучість,

Встромила в нього свій славетний меч.

Погляньте, ось він. Запеклась на ньому
Його безцінна, благородна кров.

Ц е з а р
Ви спохмурніли, друзі? Присягаюсь,
Ця розповідь достоту варта сліз.

А г р и п п а
Як часто ми оплакуємо те,
Чого самі уперто добивались!

М е ц е н а т
Недоліки його і переваги
Вигадливо в Антонії сплелись.

А г р и п п а
Він мав найкращі якості. Пороки ж
Богами нам даються, вочевидь,
Щоб ми були людьми, а не богами.
Як Цезар вражений!

М е ц е н а т
Звичайно. Перед ним
Немов відкрилось дзеркало, і в ньому
Побачив він себе.

Ц е з а р
Невже це я,
Антонію, довів тебе до цього?
Що вдіяти, якщо нам довелось
Свої болячки різати на тілі?
Один із нас повинен був померти –
Було на світі тісно нам удвох.
Та все ж дозволь оплакати тебе
Тяжкими і кривавими сльозами.
Дозволь мені, товаришу і брате
У владі і у спільних починаннях,
Соратнику, союзнику в борні,
Мій раднику і мій заклятий друже, –
Дозволь мені печалитись, що нас
Далеко розвели сузір'я наші. –

Я розкажу вам, друзі... Ні, не зараз,
Колись пізніше...
Входить г о н е ц ь.
За його обличчям
Неважко здогадатися, з яким
Дорученням його сюди послали.
Послухаймо. – Ти хто?

Г о н е ц ь
Я єгиптянин.
Цариця Клеопатра, що сховалась
В останньому своєму володінні,
У царській усипальні, жде твоїх
Наказів, щоб свою дізнатись долю.

Ц е з а р
Скажи – нехай вона відкине страх.
Їй сповістять невдовзі шанобливі,
М'які й ласкаві рішення мої.
Жорстоким бути Цезарю не личить.

Г о н е ц ь
Хай бережуть за це тебе боги!
(Іде геть.)
Ц е з а р
Ти до цариці підеш, Прокулею.
Скажи – їй не загрожує ганьба.
Що хочеш обіцяй, щоб заспокоїть.
Боюся, щоб від гордості вона
На себе часом не наклала руки.
Це зовсім зруйнувало б наші плани.
Якщо її привеземо у Рим,
Тріумф запам'ятається навіки.
Отож, іди й негайно повертайся.
Узнай, що каже й думає вона.

П р о к у л е й
Все виконаю, Цезарю.
(Іде геть.)
Ц е з а р
Ти, Галле,

Іди із ним також.
Галл виходить.
Де Долабелла?
Хай він їм допоможе.

У с і
Долабелло!
Ц е з а р
Не треба. Я згадав, що відіслав
З дорученням його. Він скоро прийде.
Тепер прошу до мене у намет.
Я покажу листи, щоб зрозуміли,
Яким у переписці я насправді
Був миролюбним, стриманим; що я
У цю війну втягнувся проти волі.
Ідіть усі за мною.
Ідуть геть.

Сцена друга

Олександрія. Царська усипальня.
Входять нагорі К л е о п а т р а, Х а р м і а н а
та І р а д а.

К л е о п а т р а
Нещастя нам дає свої уроки:
Володар світу Цезар – смертний теж.
Він – жалюгідний раб своєї долі;
Що та накаже, те і робить він.
Ні, той величний, хто з своєї волі
Все обірвав, приборкав випадковість
І, зупинивши рух, навік заснув,
Щоб врешті-решт забути присмак гною,
Який годує бідних і царів.

Входять внизу П р о к у л е й, Г а л л і солдати.

П р о к у л е й
Володарці Єгипту Цезар шле
Свої вітання й просить, щоб вона
Йому свої бажання сповістила.

К л е о п а т р а
Як звешся ти?
П р о к у л е й
Зовуся Прокулеєм.

К л е о п а т р а
Антоній називав таке ім'я.
Казав – тобі я можу довіряти.
Оскільки не страшний тепер обман, –
Знецінилась і чесність. Твій володар
Бажає, щоб єгипетська цариця,
Немов жебрак, просила подаяння.
То ти йому у відповідь скажи,
Що подаяння меншого, ніж царство,
Просити государині не личить.
Якщо моєму сину він віддасть
Єгипет, завойований ним щойно,
Навколішках я дякувати буду,
Що він подарував мені моє.

П р о к у л е й
Відкинь свій страх. Твоя подальша доля
У Цезаря в руках. Йому повір:
Він сповнений людського милосердя,
І радий він знедоленим служити.
Дозволь, я передам йому, що ти
Покірно покладаєшся на нього,
І твій великодушний переможець,
З колін тебе піднявши, сам попросить,
Щоб ти від нього милість прийняла.

К л е о п а т р а
Скажи, що я схилиюсь перед ним
І визнаю його могутню владу,
Що вчуся я мистецтву підкорятись
І мрію тут побачити його.

П р о к у л е й
Все передам, царице, не турбуйся.
Я знаю, що для Цезаря нестерпно
Тобі здаватись винуватцем бід.

Г а л л

Її неважко буде захопити.

Прокулей і двоє солдат залазять по приставній драбині на верхній поверх усипальні і оточують

Клеопатру. Інші солдати відсувають засуви і відчиняють двері.

Охороняйте, доки прийде Цезар.

(Іде геть.)

І р а д а

Увінчана царице!

Х а р м і а н а

Клеопатро!

Тебе вже захопили вороги!

К л е о п а т р а

(дістаючи кинджал)

Скоріше, руки!

П р о к у л е й

(обеззброюючи її)

Зачекай, царице!

Не завдавай поспішного удару!

Не зрадив я тебе, а врятував.

К л е о п а т р а

Від смерті? І пораненому псу,

Жаліючи, у ній не відмовляють.

П р о к у л е й

Нежданим самогубством, Клеопатро,

Принизила б ти Цезареву щедрість.

Хай бачать всі, який шляхетний він.

А ти помреш – і не оцінять люди

Його великодушність.

К л е о п а т р а

Де ти, смерть?

Прийди до мене! Досить забирати

Дітей і жебраків. Мене візьми!

П р о к у л е й

Прошу вас заспокоїтись.

К л е о п а т р а

Не буду

Ні їсти, ані пити, ані спати,

Щоб тіло зруйнувалося моє.

Хоч як би клопотався щедрий Цезар,

Рабою при дворі його не стану.

Священниця Октавія не буде

Презирливо дивитися в мій бік.

І грубій римській черні на потіху

Мене не вдасться виставити вам.

Ні, краще вже нехай мій труп зариють

В якійсь канаві, в нільському багні,

Щоб оводи і мухи обліпили

Й кишіли в ньому. Хай мене у путах

Повісять на одній із пірамід,

Та все ж – в Єгипті.

П р о к у л е й

Звідки ці страхи?

Для них ніяких приводів серйозних

Не надавав наш Цезар.

Входить Д о л а б е л л а.

Д о л а б е л л а

Прокулею,

Про ваші дії Цезарю відомо.

Тебе він відкликає, а мені

Звелів надалі стерегти царицю.

П р о к у л е й

Чудово. З нею лагіднішим будь.

(до Клеопатри)

Що Цезарю від тебе передати?

Чого б хотіла ти?

К л е о п а т р а

Хотіла б вмерти.

Прокулей і солдати ідуть геть.

Д о л а б е л л а

Уславлена царице! Чи тобі

Доводилось хоч щось про мене чути?

К л е о п а т р а
Не пам'ятаю.
Д о л а б е л л а
А повинна б чути.

К л е о п а т р а
Хіба важливо, чула я чи ні?
Коли про сні свої жінки чи діти
Говорять вам, ви смієтеся з них.

Д о л а б е л л а
Не розумію. Ти про що, царице?

К л е о п а т р а
Мені наснилось – жив колись на світі
Антоній – імператор... Ще б у сні
Побачити такого чоловіка!

Д о л а б е л л а
Дозволь сказати...
К л е о п а т р а
Сяяло лице
У нього, наче небо, де по черзі
Гуляють сонце й місяць, щоб світити
На жадюгідну землю...

Д о л а б е л л а
О царице!..

К л е о п а т р а
Він міг переступити океан.
Рукою він би міг накрити Всесвіт,
Немов шоломом. В голосі його
Гармонія небесних сфер звучала,
Коли розмову з друзями він вів;
Коли ж хотів він залякати світ,
Цей голос був неначе гуркіт грому.
Він скупості не знав, бо дарував,
Як щедра осінь. У своїх забавах
Ніколи не спускався він на дно,
Та, як дельфін, завжди спливав нагору.

Царі йому, як конюхи, служили.
Немов дрібні монети, розкидав
Він острова і царства...

Д о л а б е л л а
Клеопатро!..
К л е о п а т р а
Як ти вважаєш, – міг би наяву
Він бути, чоловік, який приснився?

Д о л а б е л л а
Не міг.
К л е о п а т р а
Ти брешеш! В дійсності було
Усе ще краще, аніж в сновидінні.
Матерії забракло у природи,
Щоб з мрією зрівнятися. Однак,
Антонія придумавши й створивши,
Природа перевершила себе.

Д о л а б е л л а
Послухай-но, царице незрівнянна!
Твоя велика втрата, як і ти.
Співмірна з горем і твоя скорбота.
І хай мені це коштувати буде
Опали й втрати честолюбних мрій,
Не можу серцем я не відгукнутись
На біль твого пораненого серця.

К л е о п а т р а
За доброту спасибі. Чи не чув,
Що вирішив зробить зі мною Цезар?

Д о л а б е л л а
Мені сказати гірко, та повинен...

К л е о п а т р а
Ну, що?
Д о л а б е л л а
Великодушний він, та все ж...
К л е о п а т р а

Мене за колісницею своєю
Він поведе?
Д о л а б е л л а
Моя царице, так.
Здалеку чути сурми.
Г о л о с и з а с ц е н о ю
Дорогу імператору! Дорогу!
Входять Ц е з а р, Г а л л, П р о к у л е й,
М е ц е н а т, С е л е в к т а інші.

Ц е з а р
То хто ж тут Клеопатра?

Д о л а б е л л а
(до Клеопатри)
Ось і Цезар.
Клеопатра стає навколішки.
Ц е з а р
Царице, встань з колін. Не падай ниць!
Встань, я прошу, правителько Єгипту.

К л е о п а т р а
Боги так присудили. Я хилюсь
Перед своїм володарем і паном.

Ц е з а р
Не думай упереджено про мене.
Хай завинила ти, та хочу я
Вважати випадковими провини,
Хоча вони образливі мені.

К л е о п а т р а
О Всесвіту єдиний повелитель!
Не можу так подати власні вчинки,
Щоб виглядати зовсім бездоганно.
Були мені властивими завжди
Ті вади, що плямують всіх жінок.

Ц е з а р
Готовий я на них закрити очі,
Не схильний перебільшувати їх.

Якщо подальшим намірам моїм, –
Які цілком сприятливі для тебе, –
Не будеш заважати й опиратись,
Тобі на користь зміниться життя.
Якщо ж на крайність підеш, як Антоній,
І цим на мене кинеш тінь злодійства,
То викличеш мій справедливий гнів
І приречеш дітей своїх до смерті.
А я би міг загрозу відвести.
Сама вирішуй. Прощавай. Я йду.

К л е о п а т р а
Ти хоч куди б пішов, володар світу,
Ступати будеш по своїй землі.
А ми – твої трофеї переможні;
Де хочеш, нас розстав. Ось маю я...

Ц е з а р
Про всі свої потреби, Клеопатро,
Сама мені сміливо говори.

К л е о п а т р а
...Ось повний список всіх моїх скарбів:
Всі гроші, всі коштовності і посуд
Описані докладно. – Де Селевк?

С е л е в к
Я тут, царице.

К л е о п а т р а
Ось скарбничий мій.
Хай поклянеться він під страхом смерті,
Що я не приховала ні гроша.
Ну, присягнись, Селевку.

С е л е в к
Не наважусь
Брехати, ризикуючи життям.
Не присягну, нехай мені заціпить.

К л е о п а т р а

І що ж я приховала?

С е л е в к

Та достатньо,
Щоб викупити все, що є у списку.

Ц е з а р

Бентежитись не треба. Я хвалю
Розсудливість подібну і обачність.

К л е о п а т р а

Ось, Цезарю, милуйся! Подивись,
Як влада всіх приваблює і манить.
Хто вірним був мені, побіг до тебе.
Змінісь усе – побігли б всі назад.
Але ж який Селевк! Немов повія,
Продажний, безсоромний! – Підлий рабе!
Задкуєш ти від мене? Не втечеш!
Очам твоїм не відлетіть на крилах
Від пазурів моїх. Собако! Зрадник!

Ц е з а р

Царице, заспокойся.

К л е о п а т р а

Стид і сором!
О Цезарю! В ту мить, коли мене
Ти вшанував появою своєю,
Слуга мій власний так мене зганьбив
В присутності твоїй!.. Нехай сховала
Я дещо із прикрас своїх жіночих,
Щоб їх на пам'ять друзям дарувать.
Нехай сховала і цінніше дещо
Для того, щоб заступництва просити
У Лівії й Октавії у Римі.
І ось за це мій власний лизоблюд
Мене ганьбить! Боги мої! Все нижче
Я падаю. Нема кінця падінню!
(до Селевка)
Геть звідси, доки жар не спопелив,
Що жевріє під попелом страждання!..

Не може євнух жінку пожаліти.

Цезар

Іди, Селевку.

Селевк виходить.

Клеопатра

Ми відповідальні

За все, що відбувалося при нас.

Тому, коли володаря скидають,

Чужу вину приписують йому

І зраджують невдячні.

Цезар

Клеопатро,

Що в список ти внесла чи не внесла,

Трофеями вважати я не буду.

Розпоряджайся скарбом, як захочеш.

Ти не турбуйся. Цезар не гендляр,

Не буде він з тобою торгуватись.

Звільнися від думок, які гнітять,

І пам'ятай, що ми з тобою вчиним,

Як ти сама нам вкажеш. Їж і спи.

Тобі я співчуваю і турбуюсь

Про тебе, наче друг твій. Прощай.

Клеопатра

Мій царю! Мій володарю!

Цезар

Не треба.

Я друг, а не володар твій. Прощай.

Сурми. Цезар з почетом іде геть.

Клеопатра

Він хоче обплести мене словами,

Щоб я сама від себе відреклась. –

Послухай, Харміано...

(Шепочеться з нею.)

Ірада

О царице!

Минув наш день, і морок кличе нас.

К л е о п а т р а

...Скоріше повертайся. З ним про все
Домовлено. Поквапиться нехай.

Х а р м і а н а

Мені все зрозуміло.

Входить Д о л а б е л л а.

Д о л а б е л л а

Де цариця?

Х а р м і а н а

Вона перед тобою.

(Іде геть.)

К л е о п а т р а

Долабелла?

Д о л а б е л л а

Виконую твою, царице, волю,

Яку із повеліннями богів

Прирівнює моя любов до тебе.

Прийшов я сповістити вам, що Цезар

Повинен через Сирію вертатись.

Тебе із дітьми вишле він вперед.

Зумієш – скористайся новиною,

А я дотримав слова.

К л е о п а т р а

Долабелло,

Твоя боржниця я.

Д о л а б е л л а

Я – твій слуга.

Мені пора до Цезаря. Прощай!

К л е о п а т р а

Спасибі і прощай.

Долабелла іде геть.

Ну от, Ірадо!

Тепер ми – лиш єгипетські ляльки,

Привабливе видовище для римлян.

Ремісники своїми молотками

Зі б'ють поміст, щоб нас було видніше,
І доведеться нам вдихати сморід
Ротів крикливих і спітнілих тіл.
І р а д а
Хай нас боги врятують!

К л е о п а т р а
Ні, Ірадо,
Все так і буде: ліктори охоче
Обмацувать нас будуть, як повій;
Ватага недолугих віршомазів
В куплетах сороміцьких нас зганьбить;
Актори невибагливим плебеям
Зіграють наш бенкет олександрійський:
Антонія покажуть пияком,
А підліток у непристойних позах
Їм зобразить царицю Клеопатру,
Неславлячи й паплюжачи мене.

І р а д а
Боги всесильні!

К л е о п а т р а
Ось що нас чекає.
І р а д а
Мені цього не бачити ніколи:
Є нігті, щоб позбутися очей.

К л е о п а т р а
Ти кажеш правду. Є хороший засіб
Звести їх розрахунки нанівець. –
Входить Х а р м і а н а.
Ну, Харміано? Як? – Мої дівчата,
Несіть мій царський одяг і убори,
Усе найкраще. Знову я пливу
Антонію назустріч вниз по Кідну. –
Ти чуєш це, Ірадо? Час прийшов
Звести з життям рахунки. – Харміано,
Останній раз цариці послужи,
А там гуляй хоч би й до скону віку. –
Вінець і всі регалії несіть.

Ірада виходить. Шум за сценою.
Що там за галас?
Входить в а р т о в и й.
В а р т о в и й
Селянин якийсь
Впустити вимагає до цариці.
Тобі приніс він кошик винних ягід.

К л е о п а т р а
Впусти його.
Вартовий виходить.
Який нікчемний вигляд
У допомоги. Він мені приніс
Свободу. Я наважилась на все.
Жіночого в мені немає більше.
Я вся, як мармур. Непостійний місяць –
Вже не моя планета.
Повертається в а р т о в и й з с е л я н и н о м,
який несе кошик.
В а р т о в и й
Ось, привів.
К л е о п а т р а
Нехай підійде він, а ти залиш нас.
Вартовий іде геть.
Ну що, мені приніс ти ту зміючку,
Яка без болю подарує смерть?

С е л я н и н. Як не принести? Приніс. Тільки я не радив би торкатися до неї. Кусається вона не на жарт! Той, хто вмирав від її укусу, рідко лишався живим, точніше – ніколи.
К л е о п а т р а. Чи пам'ятаєш ти, хто вмер від неї?
С е л я н и н. Покійників вистачає. І чоловіків, і навіть жінок. Та ось недавно чув я про одну. Чесна жіночка, тільки любить трохи збрехати для більшої правдивості, як і належить кожній жінці. Так от вона розказувала, що вона відчувала, вмираючи від зміїного укусу. І так вже вона цю змію вихваляла! Але, як кажуть, хто всякій байці вірить, того вважають дурнем. Одне скажу, – це усім зміям змія.
К л е о п а т р а. Ти можеш вже іти.
С е л я н и н. Бажаю тобі від зміючки всілякої радості. (Ставить кошик на підлогу.)
К л е о п а т р а. Прощай.
С е л я н и н. Дивись, не забудь, що вона – змія і веде себе по-зміїному.
К л е о п а т р а. Так, так. Прощай.
С е л я н и н. На змію, розумієш, покладатися важко, хіба що вона в руках тямущої

людини. Бо якщо вдуматися, то що в ній хорошого, у змії?

К л е о п а т р а. Ти не турбуйся. Ми побережемося.

С е л я н и н. От і добре. А їсти їй не давай, не варта вона корму.

К л е о п а т р а. Ну, а мене тоді вона не з'їсть?

С е л я н и н. Ти думаєш, я такий дурень? Бабою сам чорт подавиться, не те що змія.

Жінка, як мовиться, була б частуванням богів, якби її не зіпсував сатана. Ну і шкодить же богам це чортове плем'я! З кожного десятка жінок обов'язково зо п'ять зіпсують.

К л е о п а т р а. Ну добре. Йди тепер. Тобі пора.

С е л я н и н. І справді, пора. Побажая тобі радості від змії. (Іде геть.)

Повертається І р а д а з мантиєю, короною та іншими регаліями.

К л е о п а т р а

Дай одягнути мантию й вінець.

Безсмертя вже мене до себе кличе.

Ніколи більше виноградний сік

Не змочить ці вуста. – Ірадо, швидше!

Я чую, як зове мене Антоній,

Я бачу – він встає мені назустріч,

Відважний вчинок схвалюючи мій.

Над Цезаревим щастям він сміється:

Боги для того щастя нам дають,

Щоб скинути опісля за гординю.

Я йду, твоя дружина. Зватись так

Я мужністю завоювала право.

Повітря і вогонь – це я. Все інше

Я залишаю праху. Ви готові?

Тепло останнє з губ моїх прийміть.

Пора прощатись. – Мила Харміано!

Моя Ірадо!

(Цілує їх.)

Ірада падає і вмирає.

Що це? Ти померла?!

Невже отрута на моїх вустах?

Так легко із життям ти розлучилась,

Неначе смерть – отой солодкий біль,

Коли до крові нас цілує милий.

Безмовно ти пішла, неначе світ

Воістину прощальних слів не вартий.

Х а р м і а н а

Пролийся, хмаро, зливою, щоб я
Могла сказати: це боги ридають!

К л е о п а т р а
Її Антоній першою зустріне,
Все розпитає і дарує їй
Цілунок, що мені дорожчий неба.
О сором!
(Прикладає змію до своїх грудей.)
Ну, розбійнице моя,
Розріж своїми гострими зубами
Тугий житейський вузол. Розізлись
І дій. Якби ти вміла говорити,
То обізвала б Цезаря ослом,
Бо ми його таки перехитрили.

Х а р м і а н а
Царице Сходу!

К л е о п а т р а
Тихше, не буди
Це немовля, що ссе у мене груди.
Приспить хай годувальницю свою.

Х а р м і а н а
О серце, розірвися!

К л е о п а т р а
Ця отрута -
Солодкий, заспокійливий бальзам,
Як ніжний вітерець! - О мій Антоній! -
Іди і ти до мене, друга змійко.
(Прикладає другу змію до руки.)
Навіщо зволікати...
(Падає і вмирає.)
Х а р м і а н а
...в цьому світі?
Прощай, царице. - Що ж, гордися, смерть, -
Ти кращою з жінок заволоділа. -
Закрийтеся, повіки. Вже ніколи
Ці очі не побачать більше сонця.

Корона збилась набік. Закріплю,
І служба закінчилась.
Вбігає о х о р о н а.
П е р ш и й о х о р о н е ц ь
Де цариця?

Х а р м і а н а
Тихіше. Не буди її.

П е р ш и й о х о р о н е ц ь
Та Цезар
Прислав їй...
Х а р м і а н а
... запізнілого гінця.
(Прикладає змію до своїх грудей.)
Ану, скоріш. Як слабко ти кусаєш!

П е р ш и й о х о р о н е ц ь
Сюди! Тут щось не те.

Д р у г и й о х о р о н е ц ь
Хай Долабелла
Підніметься.

П е р ш и й о х о р о н е ц ь
(до Харміани)
Скажи, що сталося тут?
Чи можна із собою так чинити?

Х а р м і а н а
Вчинити так належало цариці,
Наступниці уславлених царів.
Ах, воїне!..
(Вмирає.)
Входить Д о л а б е л л а.
Д о л а б е л л а
Що сталося?
Д р у г и й о х о р о н е ц ь
Всі померли.
Д о л а б е л л а
Ти, Цезарю, боявся даремно.

Побачиш ти, що сталося саме те,
Чому так вперто ти хотів завадить.

Г о л о с и з а с ц е н о ю
Дорогу дайте! Цезарю дорогу!
Входить Ц е з а р з почетом.
Д о л а б е л л а
Ти, Цезарю, — завбачливий провісник,
Бо сталося те, чого боявся ти.
Ц е з а р
Це - мужній крок. Про наміри мої,
Напевне, здогадалась Клеопатра,
І от знайшла по-царськи гідний вихід.
Яка причина смерті? Я не бачу
Ні краплі крові.

Д о л а б е л л а
Варто, хто тут був?

П е р ш и й о х о р о н е ц ь
Приходив селянин, який приніс
Їм винних ягід в кошику.

Ц е з а р
Отрута!
П е р ш и й о х о р о н е ц ь
Ввійшовши, ми застали ще живу
Царицину служницю, Харміану.
Вона вінець на мертвій поправляла,
І враз упала.
Ц е з а р
Справді, гідна смерть!
Але якби отруту проковтнули,
Тіла б у них розпухли. А вона
Немов заснула, і її краса
Не тільки би Антонія сп'янила.

Д о л а б е л л а
На грудях в неї ранка, ледь припухла,
І друга - на руці.

Перший охоронець

Укус змії.

(Зазирає у кошик.)

А ось на листі слиз, який лишають
На ґрунті змії, що живуть край Нілу.

Цезар

Здається, ми знайшли причину смерті.

Мені царицин лікар говорив,

Що все вона випитувала засіб

Без болю вмерти. Покладіть її

Одну на ложе. Винесіть зі склепу

Її служниць. З Антонієм удвох

Я хочу Клеопатру поховати,

Бо не було на всій землі й не буде

Славетнішої пари, ніж вони.

Події ці, трагічні і печальні,

Хвилюють навіть тих, хто винен в них.

І буде до загиблих співчуття

Так само жити в пам'яті нащадків,

Як, сподіваюсь, слава переможця.

Обряди завершити невеселі

Я хочу доручити Долабеллі.

Усім військам наказую моїм

Іти за гробом, а опісля – в Рим.

Ідуть геть.